

DORPS- EN WIJKDEMOCRATIE

Sevenum, 10 januari 2018

Democratie door de bril van de inwoners

Uitkomsten van het kennisdossier dorps- en wijkdemocratie als
onderdeel van het landelijk project Democratic Challenge

DEMO
CRATIC
CHAL-
LENGE

INHOUD • ▷

*Ben van Essen (kennis-
makelaar dorps- en
wijkdemocratie) en
Guido van Enkevort
(medewerker De-
mocratic Challenge,
thema dorps- en wijk-
democratie)*

1 Samenvatting

Dit magazine beschrijft de oogst van het kennisdossier dorps- en wijkdemocratie als onderdeel van het programma Democratic Challenge (zie kader).

Het kennisdossier vertrekt vanuit de stelling dat het lopende debat over democratie en democratische vernieuwing vooral gevoerd wordt vanuit de invalshoek van de representatieve democratie. Er wordt dus door de bril van de overheid naar democratie gekeken. Dat is "seeing like a state". Daar is niks mis mee, maar democratie is breder dan alleen de representatieve democratie.

In het dossier dorps- en wijkdemocratie wordt juist door de bril van inwoners naar democratie gekeken; "seeing like a citizen". Bewonersinitiatieven in dorpen en wijken zijn sterk in opkomst. In al die initiatieven worden besluiten genomen. Hoe doen zij dat? Hanteren zij daarbij vormen van democratie? En verschillende die vormen van de representatieve democratie?

Om die vragen te beantwoorden onderscheiden wij naast de representatieve democratie en de maatschappelijke democratie, die beiden een afgeleide van de overheid zijn, het begrip 'gemeenschapsdemocratie'. Gemeenschapsdemocratie gaat over de vraag hoe vitale gemeenschappen zich zelf organiseren en daarbij al of niet democratische principes hanteren.

De voorlopige conclusie is dat de meeste van die bewonersinitiatieven op hun eigen manier democratisch zijn. Zij passen democratische waarden toe, maar gebruiken daar andere taal en vooral ook andere methoden voor.

Om een werkelijke partner te kunnen zijn voor bewonersinitiatieven is het essentieel dat de overheid beter door de (democratische) bril van inwoners leert kijken. Als de overheid eenzijdig haar eigen democratische meetlat gebruikt om bewonersinitiatieven te benaderen, worden die initiatieven in hun eigen waarde aangetast en daarmee ernstig te kort gedaan.

Het debat over democratische vernieuwing is in volle gang. Inzicht in hoe bewonersinitiatieven op hun eigen wijze met democratie omgaan is een wezenlijke toevoeging daarin. Dit kennisdossier maakt een begin om dat inzicht te vergroten. Er blijven nog veel vragen open, zowel over hoe gemeenschapsvorming en democratie samenhangen als over hoe de overheid daar goed mee om kan gaan. Naast een eerste aanzet voor een theoretisch kader zijn veel praktijkvoorbeelden beschreven om te laten zien dat er veel in beweging is rond dorps- en wijkdemocratie. Daarom is gekozen voor de vorm van een magazine.

Democratic Challenge (DC)

is een driejarig programma (2015-2017) van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Vereniging Nederlandse Gemeenten, gericht op vernieuwing van de lokale democratie. Het is een bottom-up experimenteerprogramma. Lokale experimenten worden verzameld, gebundeld en ondersteund. De ervaringen en lessen van de experimenten vormen input voor lokaal- en Rijksbeleid en worden actief verspreid onder verschillende doelgroepen (waaronder alle gemeenten).

Zo'n 140 experimenten hebben zich aangesloten bij de Democratic Challenge, geclusterd naar 13 thema's. Eén daarvan is het thema Dorps - en Wijkdemocratie. Door het organiseren van kennisleerkringen, thema-bijeenkomsten, contacten met experts en lokale democratie-evenementen worden de aangesloten experimenten ondersteund en wordt kennis opgehaald. Inmiddels naderen de gemeenteraadsverkiezingen 2018 en is DC in haar laatste fase aanbelandt. In deze laatste fase richt DC zich op het ontwikkelen van een gereedschapskist waarin handvatten en instrumenten worden aangeboden voor gemeenten die de lokale democratie willen vernieuwen. Daarnaast ontwikkelt DC trainingen en cursussen voor gemeentelijke bestuurders en ambtenaren hoe zij om kunnen gaan met bijvoorbeeld bewonersinitiatieven. Ook voor dorps- en wijkdemocratie is er een trainingsworkshop ontwikkeld (zie lokale-democratie.nl)

Inhoud

Samenvatting		2	
<u>Aanpak kennisdossier dorps- en wijkdemocratie</u>		4	
Inleiding		5	
Vraagstelling		5	
Werkwijze		5	
<u>Dorps en wijkdemocratie is Gemeenschapsdemocratie</u>		5	
5Dorps- en wijkdemocratie: waar hebben we het over?		5	
Democratie is méér dan politiek alleen		5	
'Seeing like a state' of 'seeing like a citizen'		5	
Onderscheid in het collectieve, naast het publieke en private		6	
Wegen naar een vitale democratie: de rol van de raad en de raadsleden. Door Geert Schmitz, Strateeg gemeente Peel en Maas		7	
<u>Bewonersinitiatieven en democratie: de praktijk</u>		9	
Sterke opkomst van bewonersinitiatieven		9	
Democratie van de raad en democratie van de straat		9	
Hoe bewonersinitiatieven op hun eigen manier invulling geven aan democratische waarden <i>Bijdrage Guido van Enckevort</i>		10	
Democratische waarden in overheidstaal én burgers taal. Door Irini Salverda (<i>Wageningen, researcher Alterra, Environmental Research</i>)		12	
Dorps - en wijkcraden en kernendemocratie		14	
David en Goliath? De vertegenwoordiging van kleine kernen. Door <i>Lauren Antonides, Onderzoeker Universiteit Utrecht</i>		15	
<u>Inspiratie voor/door dorps - en wijkdemocratie</u>		16	
Drie vragen		16	
Wat zijn democratische waarden voor dorps- en wijkdemocratie?		16	
Het samenspel tussen gemeente en gemeenschap bij bewonersinitiatieven		16	
Kernendemocratie en dorps - en wijkcraden		21	
Bewonersinitiatieven en democratie		27	
Bijlage 1 Overzicht experimenten		34	
Bijlage 2 Manifest verantwoording afleggen, hoe doe je dat als burgerinitiatief?		35	
Bijlage 3 De leerkring dorps- en wijkdemocratie		36	
Bijlage 4 Overzicht van de bijdragen aan dit magazine		37	
Slotwoord		39	

2 Aanpak kennisdossier dorps- en wijkdemocratie

Inleiding

Vanuit gemeentebesturen, gemeenteraden en gemeentelijke organisaties is er een groeiende beweging op gang gekomen om meer verantwoordelijkheid (terug) te leggen bij inwoners. Tegelijkertijd nemen inwoners en gemeenschappen steeds meer op eigen initiatief zelf de verantwoordelijkheid voor hun leefomgeving. Deze twee bewegingen leveren een zoektocht op, met veel vragen en dilemma's die raken aan de ontwikkeling van onze democratie. Binnen Democratic Challenge spelen diverse experimenten daar op in. Bijvoorbeeld over de rol van bewonersorganisaties of de door-decentralisatie van verantwoordelijkheden naar een dorp of buurt. Die experimenten zijn samengebracht onder de noemer dorps- en wijkdemocratie.

Vraagstelling

Het thema dorps- en wijkdemocratie gaat over de democratische principes binnen bewonersinitiatieven. Met andere woorden: hebben bewonersinitiatieven iets met democratie en zo ja hoe vullen zij dat in? En wat leert ons dat over de vernieuwing van de democratie, zowel van de representatieve democratie als van de democratie in de leefwereld? De vraagstelling voor het thema dorps- en wijkdemocratie is:

- Wat zijn democratische waarden voor dorps- en wijkdemocratie?
- Hoe kunnen deze democratische waarden worden vormgegeven (welke instrumenten)?
- Welke rol is hierin weggelegd voor inwoners zelf, voor de gemeente, voor evt. andere partijen?

Werkwijze

Het thema 'dorps- en wijkdemocratie' is opgepakt door twee zogenoemde 'kennismakelaars', Ben van Essen en Guido van Enckevort. Zij hebben hiervoor de volgende activiteiten ondernomen:

- Interviews met experimenten dorps- en wijkdemocratie;
- Dialoogbijeenkomsten over dorps- en wijkdemocratie in het kader van Landelijke Democratic Challenge bijeenkomsten, de Democratic Challenge-leerkring Gemeenteraadsleden en het LPB- congres 2016 (LPB is het landelijk platform voor buurt-wijkgericht werken);
- Opzetten van een leerkring Dorps- en Wijkdemocratie (4 bijeenkomsten 2016/2017. Zie bijlage voor nadere toelichting)
- Verbinding aangaan met gerelateerde kennisontwikkeling, zoals het onderzoek wijk/dorpsraden van de Landelijke Vereniging Kleine Kernen en de Universiteit Utrecht.

Hans Kessens van het experiment **"Naar hogere spelniveaus in buurtkracht en buurtdemocratie /Buurtkiep"** in Den Bosch geeft aan dat dorps en wijk-democratie vraagt om verantwoord democratisch handelen, ook van de wijk- en dorpsbewoners zelf. Dit verantwoord democratisch handelen zouden zij zelf moeten organiseren. Daarbij gaat het om democratische waarden als:

- Voor-én tegenspraak organiseren:** initiatiefnemers staan open voor tegenspraak en weten deze ook te organiseren;
- Openheid:** initiatieven sluiten geen deelnemers uit; de discussie over idee en uitvoering wordt in openheid gevoerd;
- Verbinden:** het vermogen om belangen te kunnen verenigen en te bundelen, op een goede manier kunnen omgaan met minderheden/meerderheden.

3 Dorps- en wijkdemocratie IS Gemeenschaps- democratie

1. Dorps- en wijkdemocratie: waar hebben we het over?

Het aantal bewonersinitiatieven groeit, ook het aantal initiatieven waarin inwoners experimenteren met dorps- en wijkdemocratie. Het gevolg is dat er ook steeds meer vragen opkomen over democratische waarden bij die initiatieven. Bij de Democratic Challenge hebben zich de afgelopen twee jaar diverse experimenten aangemeld met vragen over dorps- en wijkdemocratie. Dat leverde een bonte verzameling van experimenten op:

1. Experimenten om als bewoners de samenwerking in de wijk te versterken zoals Buurtkiep Den Bosch;
2. Experimenten die inhaken op de veranderende rol van dorps- en wijkraden. Bijvoorbeeld Ysselsteyn en Maas-tricht;
3. Experimenten met het door-decentraliseren van democratische zeggenschap naar wijken en dorpen, zoals Van wijken weten in Arnhem/Elden;
4. Experimenten met interactieve beleidsvorming, zoals De Greiden Heerenveen;
5. Experimenten met vormen en werkwijzen om de dialoog met en tussen inwoners op een creatieve manier vorm te geven, zoals KHOR II;

Het kennisdossier dorps- en wijkdemocratie richt zich op inwoners die het stuur in handen nemen om hun leefomgeving vorm te geven en de vraag in hoeverre democratische waarden daarbij een rol spelen. Bewonersinitiatieven gaan op hun eigen wijze om met democratie. De term die daarbij past is 'gemeenschapsdemocratie'. 'Gemeenschapsdemocratie' gaat over de vraag hoe gemeenschappen zich zelf organiseren. Hoe gaan zij om met solidariteit en rechtvaardigheid? Zijn zelfsturende gemeenschappen van een elite of echt van het hele dorp? Hoe democratisch zijn gemeenschappen en de initiatieven daarbinnen? Organiseren ze voorspraak maar ook tegenspraak? Hanteren inwonersinitiatieven op hun manier democratische waarden en principes? En kijken die af van de democratische waarden en principes die worden gebruikt binnen de (lokale) representatieve democratie? Is er verschil tussen de democratie van de straat en de democratie van de raad? En wat betekent dat voor de rol van de overheid?

2. Democratie is méér dan politiek alleen

Het kennisdossier dorps- en wijkdemocratie vertrekt vanuit de constatering dat inwoners steeds meer zelf betrokken willen zijn bij de inrichting van hun wijk of dorp. Zij nemen

daarin allerlei initiatieven, soms klein, soms groot. Bij al die initiatieven worden besluiten genomen, waarbij uiteenlopende belangen van verschillende mensen gewogen worden. Dat vraagt om democratie. Het huidige discours over de vernieuwing van democratie gaat bijna uitsluitend over de politieke of representatieve democratie. De ontwikkeling van democratie en democratische vernieuwing op het niveau van samenwerkende burgers blijft tot nu toe onderbelicht. Er is daarom dringend behoefte aan een bredere benadering, zoals ook de Raad Openbaar Bestuur constateert in haar advies 'Democratie is méér dan politiek alleen. Burgers aan het roer in hun leefwereld' (ROB, 28 juni 2017). In zijn afscheidsinterview als voorzitter van de Raad Openbaar Bestuur (FD, juni 2017) stelt Jacques Wallage; *"Een volle, rijke democratie is niet alleen een levende politieke democratie, maar óók een levende maatschappelijke democratie. Burgers zijn meer dan alleen staatsburgers, zij willen invloed op hun eigen leefwereld, ook buiten de politiek om. Daarom heeft de maatschappelijke democratie een forse impuls nodig."*

3. 'Seeing like a state' of 'seeing like a citizen'

Door welke bril kijken we naar bewonersinitiatieven? Door die van de overheid ('seeing like a state') of door die van de bewoners ('seeing like a citizen')? In hun essay voor Democratic Challenge met de titel "Een nieuwe pijler onder de democratie" (juni 2017) verkennen Jurgen van der Heijden, Rinske van Noortwijk en Irini Salverda de vraag hoe democratie 'werkt' vanuit al die burgers die aan de slag gaan met onder meer zorg, welzijn, wonen, energie, groen, vervoer, voedsel en economie. Zij schrijven: "Met de groeiende aandacht voor de burgerbeweging en bewonersinitiatieven groeit de vraag hoe democratisch deze nu eigenlijk zijn. Zorgen deze initiatieven bijvoorbeeld niet voor bevoorrecht van de blanke mondige meerderheid? Sluiten bewonersinitiatieven niet bepaalde groepen uit? etc. Die vraag is gerechtvaardigd, omdat bewonersinitiatieven in veel gevallen gebruik maken van subsidie - dus gemeenschapsgeld - en plaatsvinden in de openbare ruimte. Daarnaast heeft de overheid de taak algemene belangen te bewaken, dus ervoor te zorgen dat initiatieven niet uitsluiten of nadelige neveneffecten hebben."

Van der Heijden c.s. geven daarbij aan dat bewonersinitiatieven vanuit een ander paradigma en andere sturingsprincipes opereren. Overheden en andere reguliere organisaties denken en werken in thema's en sectoren, waarbij er altijd sprake is

van een 'tekort' aan geld en tijd – en dus competitie tussen de thema's en sectoren (bijvoorbeeld groen en zorg). Er moeten altijd keuzes worden gemaakt. Bewonersinitiatieven denken zo niet. Zij werken vanuit het idee dat belangen elkaar versterken en beschermen. Voor hen is integraal denken en werken volkomen logisch. Zij zijn sterk in het koppelen van doelen en belangen en zoeken naar de ideale integrale aanpak om die doelen te bereiken. Dit principe van koppelen van doelen en belangen is in essentie een aanvulling op onze bestaande definitie van democratie. Daar komt bij, dat wanneer bewonersinitiatieven niet 'democratisch' werken, het initiatief stopt. Zonder democratie gaat het niet, al zullen woorden als 'draagvlak' en 'transparantie' bij bewonersinitiatieven niet snel vallen. De uitdaging is te kijken vanuit de bril van bewoners naar hun wijze van handelen en hoe dit ons begrip van democratie vergroot. Dat is dus iets anders dan bewonersinitiatieven langs de meetlat van de representatieve democratie leggen.

4. **Onderscheid in het collectieve, naast het publieke en private**

Van der Heijden c.s. maken duidelijk dat het eenzijdig hanteren van de overheidsmeetlat bij bewonersinitiatieven, die initiatieven te kort doet en ze in de weg kan zitten. Geert Schmitz, strateeg van de gemeente Peel en Maas en vormgever van het concept zelfsturing, gaat daarin een stap verder. Hij is zeer kritisch over alle pogingen om de (representatieve) democratie te vernieuwen via experimenten die eenzijdig vertrekken vanuit de overheid als vormgever van de samenleving (seeing like a state). Zijn stelling: "Het probleem van de krakende politieke democratie moet opgelost worden door bewoners(-initiatieven) als redmiddel in te zetten. De oorzaken blijven bij al die experimenten, ook die in het kader van Democratic Challenge, teveel achter de horizon. Ondertussen is het voor veel mensen in het alledaagse leven ook duidelijk dat het anders moet. Zij organiseren zich los van de overheid en vormen nieuwe collectieven. We zien het in de wijken en dorpen van Nederland, overal krijgt het gezichten. Dit collectieve is er altijd geweest en heeft wellicht als een van de eerste de sprong naar een nieuwe werkelijkheid gemaakt. Echter in deze tijd kennen we alleen maar de taal van publieke en private waarden en belangen. Het collectieve laten we niet toe. We hebben er geen taal voor. We vangen het weg als collectief en brengen het naar het publieke met beleidsontwerpen als de Doe-Democratie en de Participatiesamenleving. We stellen de vraag welke publieke belangen ze vertegenwoordigen. Daarmee verknoeien we de eigenheid van gemeenschappen c.q. het collectieve", aldus Schmitz.

De overheid heeft meerdere rollen ten opzichte van de gemeenschap. Bij elk van die rollen is het samenspel tussen gemeente en gemeenschap anders. Daarom is het van belang om te weten welke rol van toepassing is. In zijn essays heeft Schmitz het idee van de meervoudige overheid geïntroduceerd, met een onderscheid naar autoritaire sturing, regelsturing en de nieuwe aanvullende rol van communicatieve zelfsturing (zie schema). In de autoritaire rol is de overheid onder andere handhaver en dienstverlener. Bewoners zijn klant, bijvoorbeeld voor het paspoort of de bouwvergunning. In de regelgestuurde rol is de gemeente beleidsmaker, bijvoorbeeld een bestemmingsplan, de bewoner is inspreker of uitvoerder van gemeentelijk beleid (bijv. beheer speeltuin). In de communicatieve rol is de gemeente ondersteuner van initiatieven waarbij het eigenaarschap ligt bij de gemeenschap (het collectieve).

COMMUNICATIEVE ZELFSTURING

- **Filosofie: kwaliteit bewaren**
- **Mensbeeld: vakmens, de creatieve mens**

REGELSTURING

- **Filosofie: gelijkheid en rechtvaardigheid in de contractsamenleving**
- **Mensbeeld: klant, de claimende mens**

AUTORITAIRE STURING

- **Filosofie: gelijkheid en rechtvaardigheid door algemene wetten**
- **Mensbeeld: onderdaan, de zwijgende mens**

Het schema helpt om onderscheid te maken tussen het publiek perspectief (rode en blauwe kleur) en het collectief perspectief (groen). Het publiek perspectief gaat over de relatie tussen de overheid en de samenleving, het collectief perspectief gaat over de relaties binnen die samenleving of beter, de gemeenschap. Het collectieve is datgene wat mensen in een gemeenschap, een dorp, een wijk, een straat, met elkaar verbindt en tot een samenhangend geheel maakt. Essentieel is dat de twee perspectieven verschillende benaderingswijzen vragen vanuit de overheid. Bestuurskundigen nemen bewonersinitiatieven de maat vanuit hun perspectief. Ze leggen bewonersinitiatieven langs de lat van de regels die we bij de democratie kennen, behoorlijk bestuur, in- en uitsluiting, verantwoording, wie heeft de bestuursmacht etc. En dan schieten de initiatieven van de collectieven te kort, want de gemeenschap organiseert zich niet volgens de regels van de overheid, maar volgens haar eigen waarden. Bewonersinitiatieven krijgen kritiek omdat ze niet voldoen aan de eisen van de overheid. Dat is een bedreiging voor die initiatieven. De oplossing die overheden vervolgens meestal kiezen is 'insluiten in overheidsregels' bijvoorbeeld door subsidievoorwaarden te stellen. Die door de overheid geformuleerde voorwaarden maken dat het oorspronkelijke van het initiatief verdwijnt en vaker het hele initiatief zelf.

Vanuit het openbaar bestuur, bestuurskundigen, zorg en sociale wetenschappen en onderwijs instituties staat de vraag centraal: "wat is het publieke belang van een bewonersinitiatief?". De houding dat een bewonersinitiatief een soort afgeleide van de overheid is, dat "seeing like a state", koloniseert bewonersinitiatieven. De conclusie van Schmitz is dan ook: "Blijf van bewonersinitiatieven af. Gun die hun eigenheid en eigen ontwikkeling. Zoek als overheidsorganen je eigen positie en denk per situatie goed na over de rol die van toepassing is vanuit het perspectief van de meervoudige overheid. Wat nodig is, is het geduld op te brengen zodat het collectieve zichzelf ontwikkelt vanuit een eigen ritme dat past bij de identiteit van dat collectieve (het eigene van de gemeenschap)."

In de bijdrage op de volgende bladzijde beschrijft Geert Schmitz wat dat betekent voor de rol van de raad.

**Geert Schmitz,
Strateeg
gemeente Peel
en Maas**

Wegen naar een vitale democratie: de rol van de raad en de raadsleden

Een nieuw perspectief: de meervoudige overheid.

De notitie van de VNG-commissie van den Donk, schetst een zwart beeld van de staat van de democratie, van het zich niet vertegenwoordigd voelen van burgers via de representatieve democratie. Raden en raadsleden doen vele pogingen om het tij te keren, niet in de laatste plaats door heel hard te werken.

Voor veel mensen in de samenleving is duidelijk dat het anders moet. Zij vormen nieuwe collectieven. We zien het in de wijken en dorpen van Nederland. Ook ondernemingen nemen beslissingen die voorbij business case naar value case gaan. Met z'n allen gaan we begrijpen dat circulair produceren en consumeren geboden is. Dit nieuwe collectieve is de nieuwe tijdgeest, het paradigma van de communicatieve zelfsturing. Het concept van de meervoudige overheid maakt onderscheid naar de autoritaire sturing, regel sturing en de rol van communicatieve zelfsturing. De vraag is wat de aanvullende rol van het communicatieve, de communicatieve zelfsturing voor de raad betekent en voor de rollen van autoriteit en regelstuurder? Klopt het wel dat een tekortschietende representatieve democratie moet worden geholpen door nieuwe democratische vormen?

Hoe past de rol van de gemeenteraad in het nieuwe communicatieve paradigma?

De overheid wordt opgejaagd in de dynamiek van de huidige tijdgeest en de daarbij horende claimende consument. Wat maakt nu dat we zo hijgerig alleen maar het topje van de ijsberg zien van wat de overheid is en daar als

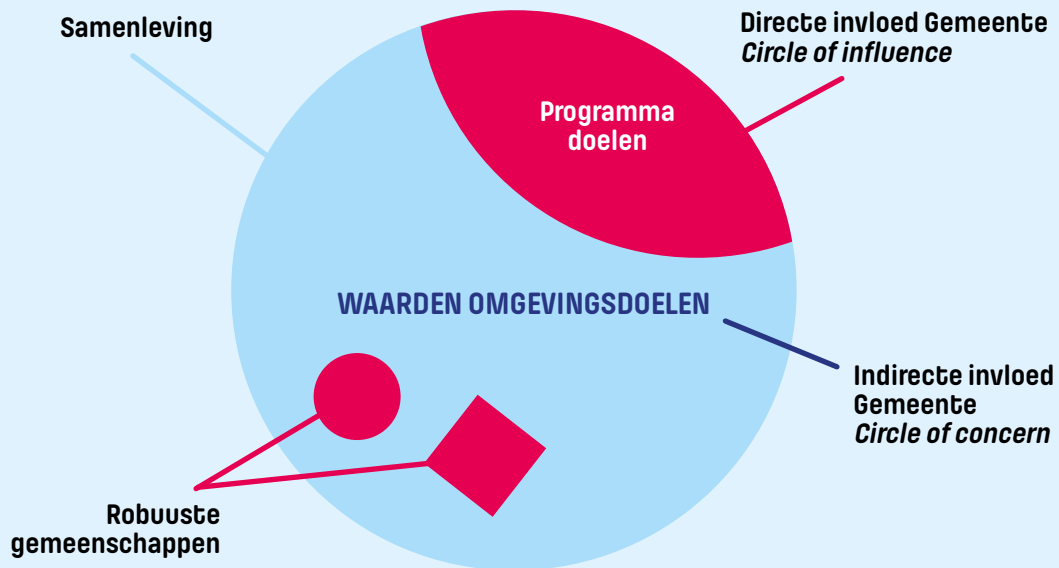
samenleving de hele werkelijkheid van maken? De reden ligt in ons denken over de samenleving als een optelsom van individuen. De hang naar het direct zichtbare, het controleerbare en afrekenbare, is groot. Ook is de overheid voortdurend gericht op het individuele private belang. We zien dat bijvoorbeeld terug in de wetgeving rond het sociaal domein. Deze politieke werkelijkheid ontstaat omdat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen een publiek perspectief en een collectief/leefwereld perspectief. Dat onderscheid vraagt verschillende benaderingswijzen. Het is een vergissing wanneer we collectieven de democratische maat nemen, zoals vertegenwoordiging, uitsluiting, transparantie en verantwoording. Een maat die we terecht in het publieke domein kennen. Door dit te doen veranderen we de aard van het burgerinitiatief in een publiek initiatief. Zo wordt de leefwereld gekoloniseerd door niet alleen de markt maar ook de overheid (en heeft Habermas met zijn theorie van kolonisering van de leefwereld door de systeemwereld gelijk).

We zijn van een autoritair paradigma gegaan naar het regelgestuurde, beheers paradigma en treden nu het nieuw ontluikend communicatieve paradigma tegemoet. Daarbij verdwijnen de eerdere paradigma's niet maar veranderen wel onder invloed van de nieuwe tijdgeest. In de eerste twee speelt de overheid een heel directe rol. Dit is scherp te onderscheiden van het nieuwe communicatieve deel. Daar maakt de overheid niet, dat maken is aan burgers en bedrijven zelf. De overheid kan wel kiezen voor betrokkenheid, voor handelen.

In een tweedimensionaal beeld ziet het er als volgt uit:

Waarden, omgevingsdoelen en programmadoelen

De rollen van de raad in de praktijk

De vraag is nu wat betekent de meervoudige overheid voor de rollen van de raad? Allereerst is er een eenvoudige rolopvatting in het *autoritaire* deel. Via je partij programma maak je jouw politieke opvattingen duidelijk. Bij de besluiten weeg je het coalitieakkoord, je eigen programma en het betreffende voorstel. Zo neem je de vertegenwoordigende en kaderstellende rol op je en die communiceer je vanuit het perspectief van gedeeld begrip naar de samenleving. Vervolgens controleer je het college, voert audits uit en stuurt bij.

Deze relatief eenvoudige rolopvatting is vaak toereikend in het autoritaire deel. Het komt aan op gevoel voor de samenleving. Als raad is er een relatief autonome positie. Denk bijvoorbeeld aan belastingbesluiten, de begroting en allerlei zaken in medebewind.

Lastiger wordt het in het *regelgestuurde* deel. Daar wordt in verschillende gradaties de omgeving uitgedaagd om input te leveren voor beleidsvoorstellen en ook uitvoering. Dat vraagt goede communicatie met die derden over de wijze waarop de interactie plaatsvindt (vaak met het college) en de toets van de raad of en op welke wijze die interactie in het voorstel is terug te zien. Het grote voordeel is dat de kennis en kunde van de samenleving wordt benut om een goede overheid te zijn. Het is aan te bevelen daartoe ook een bedrijfsvoerings- en dienstverlenings- en meespraak filosofie vast te stellen, zodat burgers en raden houvast hebben voor hun bijdrage aan het interactieve proces.

In het communicatieve deel is de rol van de raad heel

beperkt. Eigenlijk is die er niet en ook heel groot. In het communicatieve deel is een raadslid geen raadslid maar deel van het collectief. Als buurvrouw of buurman kun je daarin meedoen in allerlei vormen en gradaties. Want ook een raadslid kan met hoofd, hart en handen deel uitmaken van een gemeenschap. Maar laat je dan helemaal niet kennen als raadslid en er nog minder op voorstaan. Dus niet als jullie iets geregeld willen hebben bij de gemeente moet je bij mij zijn, maar wel meedoen en meedenken en mee handelen als deel van het collectief. In deze hoedanigheid word je als mens gevoed in je politieke opvattingen. Kortom een raadslid leert het meeste over de eigen rol en positie wanneer wordt deelgenomen aan collectieven en vandaaruit waarden en overtuigingen ontstaan. Dat is vertegenwoordigen. En dat is heel iets anders als meningen ophalen, die vaak (te) sterk doorklinken in de finale stellingname.

Halen we het gestilleerde overzicht nog eens terug dan kun je concluderen dat de raad in de taartpunt zaken regelt die aanvullend nodig zijn op het communicatieve deel. Wanneer dat krachtig wordt ingevuld ontstaat er als het ware een eigen speelveld voor collectieven, waarin gemeenschappen kunnen excelleren. Het is nodig dat we vanuit de overheid de heelheid van de gemeenschappen, de collectieven ondersteunen en positief tegemoet treden. En daarmee deze gemeenschappen in hun identiteit en waardenoriëntatie respecteren. De reactie daarop zal een herwaardering van het politieke zijn. Weliswaar een indirecte heling van het politieke maar wel een met duurzaam perspectief.

4

Bewonersinitiatieven en democratie

De praktijk

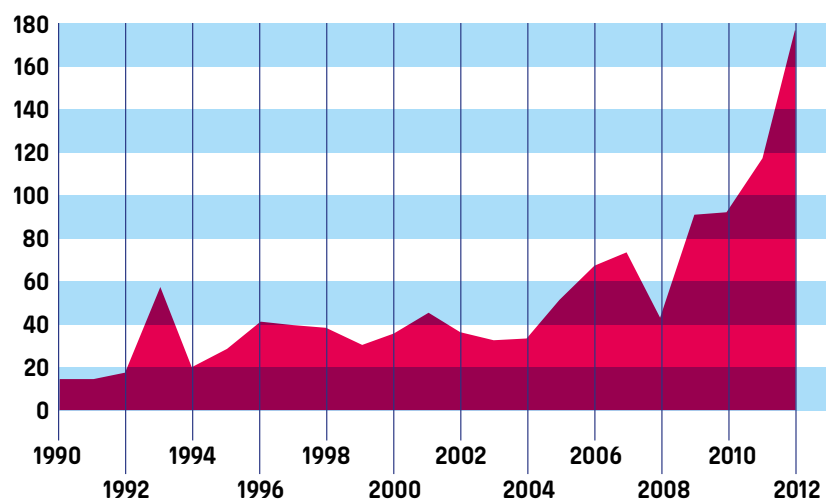
1. Sterke opkomst van bewonersinitiatieven

Gemeenschapsdemocratie hangt direct samen met de sterke opkomst van bewonersinitiatieven. Tine de Moor heeft het over een derde golf van collectieve actie (Homo Cooperans, Prof. Dr. Tine de Moor, 2013). De eerste golf was in de Middeleeuwen (gilden, gemeenschappelijk landgebruik = meenten), de tweede golf was eind 19de eeuw (coöperaties als Friesland-Campina, waarborgfondsen, onderlinge verzekeringen als Achmea, banken als Rabo). De derde golf speelt begin 21ste eeuw: met de groei van bewonersinitiatieven (energieweekend, broodfondsen, stadsdorpen, zorgcoöperaties, stadslandbouw).

Veel, zo niet al die initiatieven kloppen vroeg of laat op de deur van het gemeentehuis. Die overheid wil dat eigen initiatief ook stimuleren. We willen immers naar een participatiesamenleving. De overheid moet zich dus op de een of andere manier verhouden tot die opkomende initiatieven. In haar rapport Loslaten in Vertrouwen schreef de Raad Openbaar Bestuur al in 2014: "De verhoudingen tussen overheid en samenleving zijn gewijzigd. Gemeenten worden niet meer alleen vanuit het gemeentehuis bestuurd. Bewoners, maatschappelijke organisaties en bedrijven trekken steeds meer hun eigen plan. Overal worden initiatieven ontplooid om gezamenlijk maatschappelijke doelen te bereiken. De participatiesamenleving bestaat al; het is de overheid die moet veranderen om die samenleving ruimte te geven. Niet alleen om te bezuinigen, maar vooral omdat de overheid haar taken niet kan uitvoeren zonder gebruik te maken van de kennis en ervaring van anderen."

2. Democratie van de raad en democratie van de straat

Is er naast de democratie van de raad ook zo iets als een democratie van de straat? Een aantal bijdragen in deze paragraaf gaan in op die vraag. Guido van Enkevort, masterstudent bestuurskunde, ging voor zijn masterscriptie op zoek naar de eigen wijze waarop bewonersinitiatieven omgaan met democratische waarden. Irini Salverda (researcher Alterra) beschrijft hoe de taal van de representatieve democratie al dan niet aansluit op de wijze waarop bewonersinitiatieven omgaan met democratische waarden.

Bewonersinitiatieven

Er zijn inmiddels ook tal van overzichten en websites die duidelijk maken dat er een brede beweging van bewonersinitiatieven op gang gekomen is in Nederland. **Kracht in NI** (krachtinnl.nl) brengt met de MAEX ruim 20.000 'grassroot' initiatieven in beeld. **Nederland Zorgt Voor Elkaar** (nlzorgtvoorelkaar.nl) zet samen met Vilans meer dan 500 bewonersinitiatieven in zorg, welzijn en wonen op de kaart. **Netwerk Duurzame Dorpen** (netwerkdurzamedorpen.nl) verbindt 320 duurzaamheidsinitiatieven.

Guido van
Enkevort

Hoe bewonersinitiatieven op hun eigen manier invulling geven aan democratische waarden

In het kader van mijn stage bij de Democratic Challenge heb ik de afgelopen maanden onderzoek gedaan naar de vraag of en op wat voor een manier een bewonersinitiatief democratisch handelt. Kan iedereen uit de wijk meedoen aan de dorpscoöperatie? Hoe is de zeggenschap binnen het dorpsforum verdeeld en zijn er mensen van 'buiten' het forum die invloed kunnen uitoefenen op de beslissingen die in het forum worden genomen? Legt een bewonersinitiatief verantwoording af voor de keuzes die het maakt? En is dat naar alleen de eigen achterban of het gehele dorp?

Het onderzoek is nog niet helemaal af maar de contouren van de conclusies zijn wel al zichtbaar. Contouren die vertellen dat de onderzochte *bottom-up* bewonersinitiatieven democratisch handelen. Bewoners hechten belang aan verschillende democratische waarden in hun initiatief en geven zelf actief invulling daaraan door zelfontwikkelde democratische principes. Initiatieven waar men ook een andere taal lijkt te spreken dan de taal die gemeenteraadsleden, ambtenaren en bestuurders gebruiken.

Democratie, democratie en nog eens democratie

Een belangrijk onderscheid in mijn onderzoek is het onderscheid tussen democratische uitgangspunten, democratische waarden, democratische principes en democratisch gedrag. Een korte

toelichting: onze Nederlandse samenleving is gebaseerd op vier democratische uitgangspunten: vrijheid, gelijkheid, solidariteit en *good governance* waarbij de laatste een speciale functie heeft. Je kunt deze vier democratische uitgangspunten vertalen naar bepaalde democratische waarden die geheel of gedeeltelijk zijn te plaatsen onder een of meer democratische uitgangspunten. Invulling van democratische waarden wordt vervolgens weergegeven door democratische principes die op hun beurt weer concreet worden door democratisch gedrag. Ter verduidelijking een voorbeeld van deze gedachtegang. In Nederland vinden wij het belangrijk dat je kunt denken, zeggen en doen wat je zelf wilt. Om dit af te dwingen zijn er verschillende democratische waarden zoals, het hebben van zeggenschap. Zeggenschap over bijvoorbeeld je eigen mening en gedrag. In onze representatieve democratie wordt zeggenschap onder meer concreet door het stemrecht, een voorbeeld van een democratisch principe. Het gaan stemmen is de laatste stap in deze democratische ladder en vormt een voorbeeld van democratisch gedrag.

De gedachte is dat bewonersinitiatieven die zijn gestart door bewoners zelf, op hun eigen manier inhoud geven aan deze democratische ladder. Een manier die afwijkt omdat men niet alleen spreekt in andere termen maar ook omdat bewoners gebruiken van andere democratische principes dan de principes die gelden in ons politiek-bestuurlijk systeem.

Het vliegwiel in beweging krijgen

Ik heb een vijftal bewonersinitiatieven geïnterviewd over hun werkwijze, waarbij vier democratische concepten centraal stonden; inclusiviteit, zeggenschap, verantwoording afleggen en het omgaan met weerstand. In de interviews wordt een term als 'inclusiviteit' geen enkele keer genoemd door de bewoners zelf. Zij gebruiken woorden als; iedereen moet kunnen meedoen, het gehele dorp wordt erbij betrokken of we doen het samen. Alle onderzochte bewonersinitiatieven hechten grote waarde aan het meedoen van de dorps- of wijkbewoners. Daarvoor maken ze gebruik van werkgroepen, commissies of cirkels zodat mensen mee kunnen doen op een wijze die aansluit bij hun vaardigheden en interesses.

Een constatering is dat in het beginstadium van het bewonersinitiatief inclusiviteit helemaal niet zo belangrijk is; men verkliest pragmatisme boven inclusiviteit. Met een klein groepje begint men dingen te organiseren. Pas daarna kunnen andere dorps- en wijkbewoners aansluiten. Zo krijgen ze sneller "het vliegwiel in beweging".

De publieke tribune mag meestemmen!

Zeggenschap is een term die wordt genoemd door bewoners als ze het hebben over invloed op de besluitvorming. In de interviews hebben ze het dan over 'je stem laten horen', 'regie, verantwoordelijkheden of (beslissings)bevoegdheid' hebben. Een van de bewonersinitiatieven heeft een democratisch principe ontwikkeld waardoor niet alleen mensen die lid zijn of deel uitmaken van het bewonersinitiatief mee mogen beslissen. Het Dorpsforum Ysselsteyn kent de regel dat wanneer het publiek tijdens een forum-bijeenkomst minder dan twintig procent uitmaakt van de aanwezige forumleden, zij op gelijke voet met de forumleden mogen meestemmen (zie beschrijving Ysselsteyn verderop in dit magazine).

Verantwoording afleggen, vooraf in plaats van achteraf

Verantwoording afleggen doe je wanneer je je verplicht voelt om informatie te verstrekken aan een bepaalde achterban (forum) die op basis van die informatie een beoordeling kan maken en eventuele consequenties kan hebben voor de actor (Bovens & Schillemans; 2009). Uit mijn onderzoek blijkt de individuele deelnemers maar ook het bewonersinitiatief in zijn geheel, zich bijna altijd verplicht voelen om de achterban te informeren. Wat men opvat als achterban verschilt; de ene keer is het de rest van het bewonersinitiatief, de andere keer

gaat het om aan de rest van het dorp of de wijk uit te leggen wat men heeft gedaan. Men voelt intuïtief aan aan wie men verantwoording af moet leggen. Daarbij legt men niet alleen achteraf verantwoording af maar probeert men juist voordat de beslissing is genomen uit te leggen wat men doet en waarom.

We komen er samen wel weer uit

Het laatste democratische concept dat is onderzocht noemen we omgaan met weerstand. Met andere woorden: vinden bewonersinitiatieven het belangrijk om goed ruzie te kunnen maken en zo ja, hoe doen ze dat dan? Uit het onderzoek blijkt dat bewonersinitiatieven over het algemeen het goed kunnen omgaan met weerstand, hoog in het vaandel hebben staan. Ze vinden het belangrijk dat ze na een botsing, ruzie of een conflict op een goede manier met elkaar in gesprek kunnen gaan "en dan kom je er samen wel weer uit".

De verschillen per bewonersinitiatief zijn groot. Gemene deler is dat ieder initiatief wel een bepaalde manier heeft hoe om te gaan met weerstand. Zo gebruikt het ene initiatief dragon dreaming, organiseert het andere initiatief tegenspraak en het stellen van kritische vragen (wat lijkt op een democratische waarde als deliberatie) en zien we voorbeelden van een op overeenstemming gerichte dialoog. Een dialoog waarin men niet zoals, in de politieke arena zoveel mogelijk het eigen ideologische belang wil behartigen, maar een dialoog om er ondanks de onderlinge verschillen samen uit te komen.

Bewoners doen het op hun eigen manier

Al met al lijkt de democratische taal binnen bewonersinitiatieven inderdaad deels af te wijken van de democratische taal die wordt gesproken op het gemeentehuis; hoewel bewoners dezelfde democratische waarden belangrijk vinden gebruiken ze andere termen en woorden voor die waarden. Daarnaast lijkt het erop dat ze op een eigen manier invulling geven aan deze democratische waarden met democratische principes die, in sommige gevallen, anders zijn dan de principes die worden gebruikt door ambtenaren, gemeenteraadsleden en lokale bestuurders.

Iri Salverda
(Wageningen, re-
searcher Alterra,
Environmental
Research)

Democratische waarden in overheidstaal én burgertaal

Het is verleidelijk om een checklist voor bewonersinitiatieven te ontwikkelen waarbij je kunt afvinken: heeft iedereen inspraak, is er transparantie, et cetera. Op die manier leg je de democratische prestatie van initiatieven langs de overheidsmaatlat; gebruik je overheidsnormen als representativiteit om ze te beoordelen. Terwijl het juist interessant is om te bekijken hoe bewonersinitiatieven op een eigen manier invulling geven aan democratie. En dan blijkt dat hun democratisch handelen kan worden vertaald naar democratische waarden die overheden óók nastreven.

Verschillende manieren van democratisch handelen

De vraag 'hoe democratisch is dit bewonersinitiatief eigenlijk?' wordt vaak gesteld door een ambtenaar, en geeft aan dat democratie bijna altijd vanuit overheidsperspectief wordt bekeken. Met bijhorende vormen, normen en taal. Terwijl democratie ook in het dagelijkse handelen van een bewonersinitiatief vorm krijgt, maar dan op een andere manier en met andere woorden. Initiatiefnemers zelf zijn vaak niet zo bezig met termen als 'draagvlak' of 'transparantie', zij willen gewoon hun initiatief verder brengen. Ze hebben daarom een web-

site of een Facebookpagina, zodat iedereen kan zien wat er gebeurt en eventueel kan aanhaken. En ze stellen zich misschien ook niet ten doel om iedereen te horen, maar gaan wel langs de deuren omdat ze weten dat het waardevol is om de contacten in de buurt goed te houden. Als je doorpraat blijkt dat ze wel degelijk belang hechten aan waarden als betrokkenheid, toegankelijkheid of openheid. Ze noemen het alleen vaak anders dan een overheid en zien het vaak als een vanzelfsprekend onderdeel van hun manier van werken.

Democratische waarden achter de overheidsnormen

Onderstaande democratische normen zijn voorbeelden van hoe bewonersinitiatieven vanuit overheidsperspectief vaak worden beoordeeld. Maar eigenlijk zou het moeten gaan over de achterliggende democratische waarden die je met die normen nastreeft. Het is dan van belang om de 'letterlijke' democratische norm (die een gekozen middel is) te vertalen naar de democratische 'geest' (dat wat het uiteindelijke streven is):

1 Is het initiatief representatief?

Dit kan worden vertaald naar het streven dat er voldoende mensen betrokken zijn en zeggenschap hebben. Wordt gevoeld wat er speelt in de (lokale) samenleving en wordt gedaan wat in dat licht passend is?

2 Is het initiatief inclusief?

Dit kan worden vertaald naar het streven dat het proces open en toegankelijk is. Kan iedereen in principe meepraten, meebeslissen of besluiten beïnvloeden? Worden er geen mensen uitgesloten?

3 Is het initiatief deliberatief?

Dit kan worden vertaald naar het streven dat er in het proces ruimte is voor diversiteit van meningen. Wordt er moeite gedaan om verschillende groepen mensen te betrekken? Kan iedereen zijn mening kwijt? Ook als die kritisch of andersdenkend is?

4 Is het initiatief transparant?

Dit kan worden vertaald naar het streven dat het proces open en toeganke-

lijk is. Wordt er moeite gedaan dat voor iedereen duidelijk is hoe het proces in elkaar zit, waar het heen gaat, wie er mee doet, hoe wordt beslist, waar het geld heen gaat? Kan iedereen aan dezelfde informatie komen?

5 Biedt het initiatief continuïteit en professionaliteit?

Dit kan worden vertaald naar het streven dat er duurzame betrokkenheid is. Dat het initiatief ook op de langere termijn betekenis heeft en er sprake is van maatschappelijke waarde-creatie.

6 Is het initiatief te verantwoorden?

Dit kan worden vertaald naar het streven dat middelen goed en rechtvaardig worden gebruikt in het licht van maatschappelijke waarden op de langere termijn.

Woordenboek van democratische waarden

Voor een goed samenspel tussen bewonersinitiatieven en overheden is een helder begrippenkader, een soort woordenboek van democratische waarden, gewenst. Hieronder een vertaling van achterliggende democratische waarden naar overheidstaal én burgertaal. Het woordenboek helpt ambtenaren terug te keren naar de democratische 'roots'. Als er een doel is gesteld, zijn overheden er sterk in om daarbij een vorm te kiezen die al snel leidend wordt. De taal van bewonersinitiatieven kan hen helpen meer naar het einddoel te blijven kijken, en te werken vanuit de bedoeling. Ook initiatiefnemers

kunnen daar hun voordeel mee doen. Een woordenboek werkt twee kanten op. Bewoners hebben er ook belang bij om zich bewuster te zijn van wat ze nastreven en hoe ze daaraan werken. En om zo aan te kunnen haken bij de termen die een ambtenaar graag hoort, zoals 'inclusieve processen' – dan kunnen ze bijvoorbeeld verwijzen naar de gesprekken die ze hebben met mensen die het initiatief niet omarmen. In feite gaat het uiteindelijk allemaal om de democratische waarde die ze allebei belangrijk vinden: ruimte voor diversiteit.

Overheidstaal: Democratische norm	Gezamenlijke achterliggende democratische waarden	Burgertaal: Democratische woorden en daden
Is het initiatief representatief?	Zeggenschap en invloed Betrokkenheid Eigenaarschap	De kerngroep bestaat uit drie mensen, maar daaromheen zit een schil van 10 hele actieve mensen en er zijn heel veel buurtbewoners die dit een heel leuk initiatief vinden."
Is het initiatief inclusief?	Eigenaarschap Openheid Toegankelijkheid	"We pakken dit heel graag samen op met de buurt. Iedereen mag meedoen."
Is het initiatief deliberatief?	Openheid Diversiteit	"We zoeken de tegenstanders op en gaan in gesprek over hun en onze argumenten. Misschien vinden we elkaar of kunnen we ons idee daarmee versterken."
Is het proces transparant?	Openheid Toegankelijkheid	"We willen heel zichtbaar zijn voor anderen. We gaan bijvoorbeeld langs de deuren en zitten op Twitter en Facebook."
Werkt het initiatief professioneel en biedt het continuïteit?	Duurzaamheid	"Dit gaat ons aan het hart en daar zullen we voor blijven staan." "We willen geen ruzie met de buurt. Ik kijk wel uit, ik wil hier de komende tijd lekker wonen. We voorkomen ruzie door goed met elkaar in gesprek te blijven."
Is er controle op de uitvoering en verantwoording?	Rechtvaardigheid	"We willen het niet vertalen in regeltjes, we hebben het vertrouwen dat mensen het naar vermogen gewoon doen."

3. Dorps- en wijkraden en kernendemocratie

De rol van dorps- en wijkraden is binnen het kennisdossier dorps- en wijkdemocratie zowel vanuit een aantal experimenten als vanuit enkele workshops aan de orde gekomen. Dorps- en wijkraden kennen een lange historie in Nederland. Sommigen bestaan al vele decennia. Zo ontstonden bijvoorbeeld veel dorpsraden in de jaren 60/70 van de vorige eeuw in het kader van de wederopbouw. Die dorps- en wijkraden vervulden ook een rol in de lokale democratie, als aanspreekpunt voor de gemeente en soms zelfs als platform voor binnengemeentelijke decentralisatie. Dorps- en wijkraden worden gezien als een instrument om vergroting van de afstand tussen burger en bestuur (in termen van afnemende legitimiteit en vertrouwen) zoveel mogelijk te voorkomen. In de Agenda Lokale Democratie (Ministerie van BZK, januari 2015) wordt de inzet van dorps- en wijkraden door het Kabinet gezien als een serieuze verrijking van de lokale democratie. Er is dus een historie om dorps- en wijkraden te zien als een democratisch instrument van de overheid. De rol van deze bewonersorganisatie transformeert mee met de ontwikkelingen en dit roept nieuwe vragen op over hun positie en hun democratische kwaliteit. Steeds vaker ontstaat discussie over dorps- en wijkraden die eenzijdig gericht zijn op de gemeente. Zowel vanuit de dorpen en wijken zelf als vanuit de gemeente is er een opkomende beweging om deze bewonersorganisaties meer in een rol te plaatsen als aanjager van bewonersinitiatieven. In de gemeente Helden-Panningen (voorloper van Peel en Maas) hebben de dorpsraden zich 10 jaar geleden al omgedoopt naar dorps-overleg. Daarmee aangevend dat men zich meer op het dorp wilde richten. In Maastricht (een van de Democratic Challenge-experimenten) heeft men in 2017 stappen gezet om de omslag te maken van Buurtplatforms naar Buurtnetwerken. Daarbij is het gelukt om het initiatief voor de omvorming neer te leggen bij een werkgroep uit de Buurtplatforms. Het concept voor de buurtnetwerken is opgesteld door een werkgroep van de buurtplatforms zelf. De werkgroep heeft dit concept ook uitgelegd aan de overige buurtplatforms en gepresenteerd aan de gemeenteraad (zie kader Experiment Maastricht). Vanuit de gemeente gezien wordt de dorps- of wijkraad nog vaak benaderd als instrument van de representatieve democratie. Het is dan de gemeente die een dorps- of wijkraad legitimiteit verschaft, tot gesprekspartner benoemt en eventueel subsidie geeft. Steeds meer dorps- en wijkraden maken zich daar los van en organiseren zich op hun eigen wijze bijvoorbeeld als dorps-overleg en doen dat vanuit de gemeenschap.

Bij gemeentelijke herindeling komt vaak de vraag op of de gemeente wel/niet dorpsraden moet oprichten. In het verlengde van het hiervoor gestelde is natuurlijk de vraag of je dat vanuit het gemeentehuis moet (of kunt) regelen. Er zal hoe dan ook draagvlak vanuit de gemeenschap moeten zijn. Herindelingstrategieën zijn complexe processen voor gemeenteraden, colleges, ambtenaren maar ook voor bewoners. Steeds vaker proberen gemeenteraden daarbij de mening van hun dorpen of wijken op te halen via dorpsgesprekken. Telkens blijkt dat bewoners heldere opvattingen hebben over aspecten van leefbaarheid in hun dorp en hoe gemeente en gemeenschap daar samen aan zouden moeten werken. Een verbindend element in die opvattingen is: "wij willen de identiteit van ons dorp behouden". Identiteit zit daarbij in de punten waar bewoners trots op zijn: ons verenigingsleven, onze onderlinge contacten en de kwaliteit van ons dorp en zijn omgeving. Fusiegemeenten die recht willen doen aan de gemeenschapszin van hun dorpen (en wijken) staan daarmee voor de opgave om schaalvergroting te combineren met schaalverkleining. Daarvoor zijn er verschillende mogelijkheden. Bij de fusie van de gemeenten Meijel, Kessel, Panningen en Maasbree in 2010 was bijvoorbeeld een van de leidende principes; ruimte maken voor zelfsturing. De gemeenten Aalburg, Werkendam en Woudrichem fuseren per 1-1-2019 tot de nieuwe gemeente Altena. De Bestuursfilosofie voor de nieuwe gemeenten is onder meer gericht op de volgende punten: decentrale netwerkgemeente, kerngericht werken, kernendemocratie (burgerraden, wijkraden, coöperaties, iedereen een aandeel en E-democratie).

Neerijnen, Lingewaard en Geldermalsen staan ook voor een gemeentelijke fusie per 1-1-2019. Daarbij hechten zij veel waarde aan het betrekken van de dorpen bij die fusie. Ook daar wordt de term 'kernendemocratie' al gehanteerd. Harry de Vries, burgemeester van Neerijnen, geeft in de navolgende bijdrage een toelichting op die aanpak.

De Landelijke Vereniging Kleine Kernen, koepelorganisatie van zo'n 1500 dorpsraden (bewonersoverlegorganisaties) in Nederland, is in samenwerking met de Universiteit van Utrecht een onderzoek gestart naar het transitieproces waarin bewonersoverlegorganisaties zich bevinden. Onderzoekster Lauren Antonides geeft in het navolgende artikel inzage in de onderzoeksopzet en de eerste uitkomsten.

Lauren
Antonides,
Onderzoeker
Universiteit
Utrecht

David en Goliath? De vertegenwoordiging van kleine kernen

Wat hebben de gemeenten Midden-Groningen, West Betuwe en Hoeksche Waard gemeen? Juist, ze bestaan niet. Althans, nog niet. Tussen 2018 en 2020 moeten ze het levenslicht gaan zien; dan zullen een aantal gemeenten gaan fuseren in een reeks gemeentelijke herindelingen. Het is overigens geen nieuw fenomeen, die herindelingen; al sinds de vorige eeuw drukken ze hun stempel op het Nederlandse bestuurlijke landschap. Dat verzacht het sentiment onder dorpsbewoners overigens niet. Spookbeelden van megagemeenten die de kleine kernen opslokken bepalen nogal eens de toon. Wellicht dat hier een rol is weggelegd voor een oude bekende: de dorpsraad.

Hoewel het beeld van een supergemeente die het contact met de bewoners verliest enige nuance behoeft, valt het risico van ondersneeuwen voor (kleine) dorpen niet te verwaarlozen. Dorpsraden zouden, als vertegenwoordiger van de dorpsbelangen, een interessante rol kunnen spelen in deze context. Daarnaast lijken ook nieuwere spelers als dorpscoöperaties en netwerken zich te bemoeien met het vertegenwoordigen van het dorp naar de gemeente, ofwel het representatievraagstuk.

Dit is een van de terreinen waar het onderzoek van de Universiteit Utrecht in opdracht van de Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen zich op begeeft. In dit onderzoek proberen we de verschillende rolopvattingen van dorpsoverlegorganisaties in kaart te brengen. In dit artikel zal worden ingezoomd op de representatieve functie. Dit is een van de vier functies die onderscheiden worden in dit onderzoek, naast de adviserende, activerende en verbindende rol. Door middel van literatuurstudie en diepte-interviews met verschillende dorpsoverlegorganisaties zijn we in het kader van representatie op zoek gegaan naar oude en nieuwe vormen van vertegenwoordiging die deze organen bekleden, al dan niet tegen een achtergrond van herindeling. Het onderzoek is nog in volle gang, maar eerste bevindingen kunnen mogelijk al interessante inzichten verschaffen.

Een kwestie die in het kader van een gemeentelijke herindeling onherroepelijk aan bod komt, is de vertegenwoordiging van de kleine kernen in het gemeentelijke apparaat. Een dorpsvereniging pleitte bijvoorbeeld met het oog op een toekomstige gemeentelijke fusie voor de aanstelling van een dorpscontactambtenaar. Benadrukt werd dat deze als 'rechterhand van de wethouder' niet één, maar vier kernen moest representeren. De belangen van verschillende dorpen werden verenigd – een gezamenlijke lijn zou belichaamd worden door de kersverse ambtenaar. Haaks hierop staat een andere dorpsraad, die tegen een dergelijke gedeelde vertegenwoordiger juist fel gekant was. Het bestuurslid sprak uit ervaring – een soortgelijke ontwikkeling had zich in een recente herindeling al voor gedaan. Een ambtenaar die meerdere kernen vertegenwoordigde werkte volgens hem ongelijkheid in de hand. 'Je merkt gewoon dat je d'r bij hangt', zei hij. 'Als je in het dorp hiernaast komt, dan zijn de plantsoenen wel verzorgd en de stoepen wel geveegd.'

De hierboven genoemde dorpsraad pleitte voor meer aandacht voor de specifieke dorpsbelangen. Deze focus komt bij meer organisaties terug, onder het mom: het ene dorp is het andere niet. Gevoeligheid voor lokale verschillen is menig voorzitter, secretaris of bestuurslid eigen. Zo geeft een belangenvereniging aan dat bewoners weinig met buurdorp X hebben, terwijl het even ver ligt als buurdorp Y. De gemeente is hier echter minder goed van op de hoogte. 'Er wordt wel eens geopperd door de gemeente dat

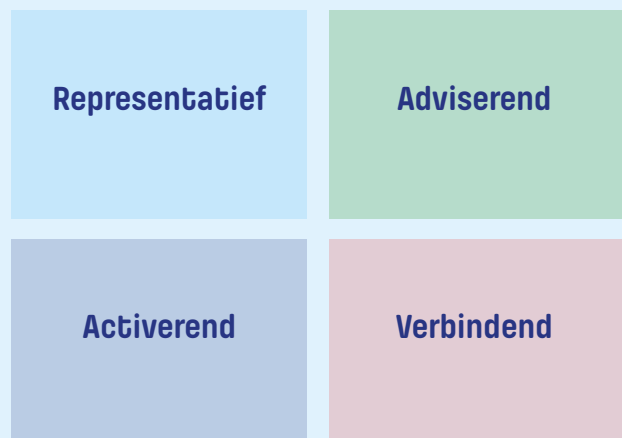
twee bepaalde dorpen wel samen een project kunnen oppakken, maar dat werkt niet,' aldus de voorzitter. 'Je weet wat er in je dorp speelt en hoe de lijnen en de hazen lopen, wat de gemeente vaak minder goed weet'.

Als echte 'insider' is een dorpsoverlegorganisatie dus gevoelig voor de lokale eigenheid van een dorp. Een stap verder is het in beeld brengen van dorpsbelangen. De manieren waarop de geïnterviewde organisaties zich hieraan wagen lopen uiteen. Bekend zijn traditionele instrumenten als de Algemene Ledenvergadering en het oude vertrouwde inloopsprekkuur. Spannender wordt het als vertegenwoordigers buiten de gebaande paden treden. Zo experimenteerde een Plaatselijk Belang bijvoorbeeld met 'dorpsarena's, een fenomeen uit de bedrijfswereld. Centraal staat de interactie tussen experts, ondernemers en ambtenaren (binnenring) en bewoners (buitenring). Uit deze interactie blijkt meer dan eens dat een idee dat leeft onder experts, niet per se aansluit op de behoeften van bewoners. 'Dan gaat het wat over en weer tussen die experts, maar vanuit de buitenring komt helemaal geen reactie. Nou, dan weet je genoeg,' aldus de secretaris.

Misschien wel ambitieuzer dan het 'sec' inventariseren van wensen, is de zoektocht naar de identiteit van het dorp. Door op papier te zetten wie of wat het dorp is, kan en zou moeten zijn, zetten belangenorganisaties hun dorp op de kaart. Representatie in de breedste zin van het woord. 'Wat kan er nou historisch gezien wel in ons dorp en wat niet? Wat moet je nou wel doen hier, en wat niet?' vroeg een dorpsraad zich af. Het antwoord werd gezocht in de wensen en inspanningen, in de vorm van initiatieven, van bewoners: het DNA van het dorp. Een ander dorpsoverleg goot de identiteitskwestie in een zoektocht naar geluk: wat maakt leven in het dorp plezierig? En wat moet er in de toekomst gebeuren om dit zo te houden?

Een blauwdruk voor de manier waarop de belangen van kleine kernen vertegenwoordigd moeten worden, al dan niet in het kader van een herindeling, is niet voorhanden. Gelukkig maar, immers: zoveel dorpen, zoveel smaken. Een dorpsoverlegorganisatie snapt dat maar al te goed. Een rol in het herverdelingsproces voor deze speler kan daarom nog weleens verrassend nuttig zijn.

Rolopvattingen

5 Inspiratie voor/door dorps- en wijkdemocratie

1. Drie vragen

Het kennisdossier Dorps- en Wijkdemocratie is vertrokken vanuit drie vragen:

- a) Wat zijn democratische waarden voor dorps- en wijkdemocratie?
- b) Hoe kunnen deze democratische waarden worden vormgegeven (welke instrumenten)?
- c) Welke rol is hierin weggelegd voor bewoners zelf, voor de gemeente, voor eventuele andere partijen?

In dit hoofdstuk in paragraaf 2 wordt het antwoord op vraag a) kort samengevat. Vraag b) en c) komen vervolgens aan bod aan de hand van tips en praktijkvoorbeelden, vanuit drie invalshoeken:

- Het samenspel tussen gemeente en gemeenschap bij bewonersinitiatieven;
- Kernendemocratie en dorps- en wijkraden;
- Bewonersinitiatieven en hun democratie;

2. Wat zijn democratische waarden voor dorps- en wijkdemocratie?

Dorps- en wijkdemocratie gaat over het functioneren van dorps- en wijkgemeenschappen en de vele bewonersinitiatieven daarbinnen. De conclusie uit het verzamelde materiaal is dat die bewonersinitiatieven op hun eigen wijze en in hun eigen taal invullen wat vanuit de overheidsbenadering "democratische principes en democratische waarden worden genoemd". Er is dus zoiets als de democratie van de straat, naast de democratie van de raad. Daarbij hebben bewoners het niet zo zeer over democratie en de formele termen die daarbij horen. Zij hebben het over fatsoenlijk met elkaar omgaan. Gemeenschapsdemocratie onderscheidt zich bijvoorbeeld omdat vraagstukken binnen een gemeenschap benaderd worden vanuit het idee dat belangen elkaar versterken en beschermen, in plaats van beconcurreren. 'Gemeenschapsdemocratie' kan alleen begrepen worden met de juiste bril op: *seeing like a citizen* (of *seeing like a community*) in plaats van *seeing like a state*. Als de gemeente werkelijk de ontwikkeling van gemeenschappen wil ondersteunen, dan zal ze moeten leren om die gemeenschappen in hun waarde te laten. Bij de invulling van de verhouding tussen representatieve democratie

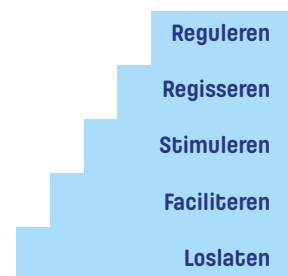
en gemeenschapsdemocratie lijkt het nu vaak alsof de overheid nodig is om legitimiteit te verschaffen aan de dorps- of wijkgemeenschap. Daarmee wordt het een aan de overheidsmeetlat gekoppelde normatieve benadering in plaats van een benadering vanuit de waarde van het collectieve zelf. Hoe democratische waarden in het samenspel tussen gemeente en gemeenschap vormgegeven kan worden, komt in de navolgende paragrafen aan bod. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de invalshoek vanuit bewoners en die vanuit de gemeente.

3. Het samenspel tussen gemeente en gemeenschap bij bewonersinitiatieven

Het aantal bewonersinitiatieven neemt toe. Soms worden die initiatieven vanuit de gemeente opgeroepen, vaak komen ze ook vanuit de gemeenschap zelf. Gemeenten willen die beweging graag stimuleren maar zij worstelen ook met de vraagstukken die ze oproept. Bottom-up initiatieven zijn mooi, maar wat als die niet passen in het gemeentelijk beleid? Ruimte aan bewoners geven is prima, maar hoe past dat in het gelijkheidsbeginsel? En wat is de rol van de raad? Mag die iets vinden van bewonersinitiatieven? Aan de kant van de gemeenschappen zien we ook een zoektocht. Hoe organiseren we ons? Hoe brengen we de juiste mensen bij elkaar? Hoe komen we aan middelen? En hoe moeten we handelen als we de gemeente ergens voor nodig hebben? Het kader hiernaast beschrijft een aantal tips vanuit de invalshoek van bewoners en van de gemeente.

De overheids-participatietrap (Rob)

Vijf rollen van de overheid:

Gemeenteraden, colleges en ambtenaren worstelen met de vraag hoe zij hier goed mee om kunnen gaan. De Rob (2014) geeft 10 tips:

1. Organiseer het proces;
2. Houd het college-programma kort;
3. Draag niet te snel oplossingen aan;
4. Bespreek de rolopvatting;
5. Wees eerlijk over de ruimte voor inbreng;
6. Reserveer een plek in de besluitvorming;
7. Wees het platform voor lokale democratie;
8. Houd rekening met verschillen;
9. Plan evaluatie in;
10. Hou vol.

Hoe zorgen we dat iedereen kan meedoen?

GEMEENSCHAPS-DEMOCRATIE

Hoe bewoners omgaan met democratie als zij zelf een initiatief opzetten

Kennisdossier Dorps- en Wijkdemocratie
Ben van Essen, Guido van Enkevort

Hoe nemen we samen besluiten?

Hoe maken we op een 'goede' manier ruzie?

Hoe en aan wie nemen we verantwoording af?

Bewoners

Maak onderscheid in wat van de gemeente is en wat van jullie zelf is. De gemeente is verantwoordelijk voor een aantal zaken in het dorp, zoals verkeersveiligheid of het maken van een bestemmingsplan. Bij dat laatste kan het dorp wel meepraten, maar de gemeente beslist. Andere zaken, zoals het organiseren van een buurtfeest of een eettafel voor senioren, zijn van de gemeenschap zelf. Daarbij kan de gemeente wel nodig zijn, voor een vergunning, voor subsidie, maar het eigenaarschap blijft bij de gemeenschap. Hou dat in de gaten.

Leren van anderen. Ben je er van bewust dat je deel uitmaakt van een bredere beweging van bewonersinitiatieven. Je bent dus niet alleen. Dat betekent ook dat er veel te leren valt van andere initiatieven buiten je dorp of wijk (zie bijv. Democratic Challenge, Verenigingen van Kleine Kernen etc.). Laat je inspireren door andere voorbeelden, maar probeer niet om te kopiëren, want dat werkt niet.

1

2

Gemeente

Maak onderscheid in wat van de gemeente en wat van de gemeenschap is. In par 3.4 wordt het begrip van de 'meervoudige overheid' uitgelegd. Het is van belang om bij bewonersinitiatieven onderscheid te maken in de rol die je hebt als overheid. Inspraak organiseren is iets anders dan een bewonersinitiatief ondersteunen. Inspraak heeft betrekking op de regelgestuurde rol, de overheid is eigenaar van het vraagstuk, de burger kan daarbij meedenken. Bij bewonersinitiatieven ligt het eigenaarschap bij de bewoners zelf en komt de gemeente in de communicatieve rol. Beide rollen vragen een eigen repertoire van de gemeente.

De rol van de raad. Veel gemeenteraden worstelen met de vraag hoe zij met bewonersinitiatieven om moeten gaan. Wat al helpt is om daarbij het onderscheid in rollen te hanteren: de autoritaire rol, de regelgestuurde rol en de communicatieve rol. Bij de eerste twee rollen ligt het eigenaarschap bij de gemeente en heeft de raad dus een kaderstellende en controlerende rol. In het communicatieve deel is de rol van de raad zeer bescheiden.

Zie: www.lokale-democratie.nl

Bewoners

Deskundigheid. Inwoners kennen de gemeenschap en weten vaak intuïtief wie in het dorp of de wijk beschikken over kennis en vaardigheden die nodig zijn binnen het initiatief. Benader de mensen die je nodig hebt persoonlijk. Tip van Pieter Winsemius: als je de juiste vraag stelt, doen mensen mee!

Samen werken met ambtenaren en met de raad. Met de uitspraak: "ambtenaren werken nooit mee" kom je niet verder. Verdiep je in de denkwijze en de speelruimte die ambtenaren hebben en ga samen op zoek naar wat wel kan. Dat geldt ook voor de gemeenteraad, die in het algemeen positief staat tegenover bewonersinitiatieven. Maar bewoners moeten ook begrip op (willen) brengen voor hoe een gemeente(raad) werkt.

Beelden. Beelden en verwachtingen over en weer kunnen grote invloed hebben op het slagen van jullie initiatief. Zorg dat de beren en angsthazen open besproken worden. Want ze zijn reëel.

Visie en concrete doelen. Het is vanzelfsprekend om als initiatief na te denken over wat je precies wilt bereiken. De gemeente vraagt al snel om een duidelijke visie en een concreet plan. Wanneer je het dorp of de wijk wil betrekken helpt het om ook kortetermijndoelstellingen neer te zetten die leiden tot concrete resultaten. Dorps- en wijkbewoners krijgen vaak pas zin om mee te doen nadat ze zien dat er (eerste) successen zijn.

Hoe krijg ik het dorp in beweging? Je wil graag dat jouw initiatief draagvlak heeft. Er zijn heel veel manieren om de wensen van het dorp/de wijk op te halen. (Bijv. dorpsdagboek, optrommelen, enquête, gesprekken huis-aan-huis, bewonersavonden). Experimenteer met vormen en bedenk daarbij dat de ene methode geschikt is voor bijv. jongeren en de andere juist voor senioren. Maak er een leuke mix van. Een van de experimenten van dorps en wijk-democratie betreft KHOR II. Het is een creatieve methode om de dialoog in het dorp op gang te brengen. Beneden wordt beschreven hoe die methode toegepast is in Rimborg.

Succesfactoren voor vitale gemeenschappen. Aan de hand van gesprekken met inwoners stelde de regio Venlo in 2014 zeven succesfactoren voor vitale gemeenschappen samen. Een korte samenvatting van Pamflet 7 vindt je beneden.

3

4

5

6

7

8

Gemeente

Bottom-up? Gemeenten gebruiken graag de stelling: "we werken van onderop" en "we laten het gebeuren vanuit de gemeenschappen". Dat zeggen we wel, maar het gebeurt bijna nooit. We kunnen er maar zeer moeilijk mee omgaan. De Overheidsparticipatietrap (ROB 2014) is een hulpmiddel om bewonersinitiatieven te benaderen vanuit het inzicht dat het eigenaarschap primair bij de initiatiefnemers zelf ligt (zie beneden).

Respect. Benader bewoners(-initiatieven) met respect en vertrouwen. Dan krijg je dat ook terug. Bedenk dat in een dorp of buurt gemiddeld genomen minstens evenveel kennis en kunde woont, dan in het gemeentehuis aanwezig is. Bewoners zijn keigoed in het mobiliseren van denk- en doe-kracht.

Verwachtingen. Beelden en verwachtingen over en weer kunnen grote invloed hebben op de samenwerking tussen gemeente en bewonersinitiatieven. Zorg dat de beren en angsthazen open besproken worden. Want ze zijn reëel.

Durf verschil te maken. We spreken altijd over maatwerk, maar hoe doe je dat? Kijk niet eenzijdig naar het gelijkheidsbeginsel maar naar wat een dorp of wijk werkelijk nodig heeft.

Regels, maar dan anders. Bewonersinitiatieven hebben regelruimte en rugdekking nodig. Wat al helpt is als gemeenten van limitatieve regels naar kwalitatieve regels gaan. Hou het doel in het vizier en verdwaal niet in de regels en protocollen die daaromheen gebouwd worden.

Maak een Lokaal Democratisch Akkoord. Bij de gemeenteraadsverkiezingen 2018 zal de omgang met bewonersinitiatieven een onderwerp van bespreking zijn. Zoek daarbij de vernieuwing op en maak gebruik van de vele ervaringen elders. Maak een Lokaal Democratisch Akkoord om concreet met democratische vernieuwing aan de slag te gaan, inclusief dorps- en wijkdemocratie. Durf te experimenteren!!

Joep Kleinen,
voorzitter Belangenvereniging
Rimburg

Hoe krijg ik het dorp aan de praat?

Het dorp Rimburg (gemeente Landgraaf, 700 inwoners) organiseert jaarlijks het Festival des Arts. De 20e editie op 2 juli 2017 had een bijzonder karakter omdat de Belangenvereniging Rimburg op het festival met de bewoners in gesprek ging over de toekomst. Daarvoor gingen zij in zee met KHOR-II van het kunstenaarscollectief Taat.

KHOR brengt met een combinatie van theater en architectuur het gesprek op gang over actuele vraagstukken omtrent gemeenschapszin, participatie en culturele diversiteit op een speelse en directe manier. Een groot aantal Rimburgers bouwden daarvoor met elkaar een houten theaterpaviljoen in de loop van één dag. Ze voerden hier samen sociaal- culturele activiteiten in uit en gebruikten het als platform om de gemeenschap zelf vorm te geven.

Op dinsdag 27 juni rond 15 uur arriveert een oplegger met 16 ton hout in Rimburg rechtstreeks vanuit Amiens (Frankrijk). Voorbijgangers stoppen, stellen vragen en discussiëren met elkaar. Op woensdag 28 juni om 10 uur verzamelen zich 25 vrouwen en mannen om het paviljoen gezamenlijk op te bouwen. Dat bouwen heeft tot 20 uur 's avonds geduurd en niemand heeft de bouw verlaten. Sterker nog, gedurende de dag zijn er bouwers bijgekomen. Uiteraard werd er gezamenlijk gegeten en gepauzeerd. Er hebben mensen met elkaar samen gewerkt, gepraat, gelachen en gezongen, die van nature niets met elkaar hebben, maar wel beretrots waren op hetgeen ze samen hebben gepresteerd.

Op donderdag, vrijdag en zondag zijn elke dag 2 sessies Speel en Deel gespeeld. Op vrijdag is er een sessie geweest met beleidsmedewerkers van de gemeente Landgraaf en vertegenwoordigers van de Landgraafse politiek, aangevuld met

inwoners van Rimburg. Het "Deel"-gedeelte heeft daarbij extra lang geduurd, omdat er vanuit de politiek nogal wat vragen waren over het traject wat de inwoners van Rimburg doorlopen in het streven om de regie over hun dorp in eigen hand te houden. Op zondag zijn 2 sessies geweest met mensen uit Rimburg, aangevuld met bezoekers van de Kunstmarkt. Elke avond speelde er een band in het paviljoen, wat Rimburgers naar het centrale plein trok. Op maandag werd door 15 inwoners van Rimburg het paviljoen afgebroken, waarna de meesten hebben gewacht totdat de oplegger met het hout uit Rimburg vertrok.

De Belangenvereniging Rimburg kijkt met grote tevredenheid terug op dit project.

- Een 30-tal Rimburgers hebben samen een dag lang gebouwd aan het paviljoen, met elkaar overlegd en gediscussieerd. Mensen die eerder nauwelijks met elkaar praten werkten gemotiveerd samen.
- Ongeveer 80 Rimburgers hebben aan de sessies Speel en Deel deelgenomen, waarbij thema's, die de inwoners van het dorp raken werden bediscussieerd en waarin werd gevraagd stelling te nemen.
- Bij de meeste Rimburgers is een trots ontstaan dat het hun gelukt is om een project naar het dorp te halen dat normaliter alleen in grote steden binnen Europa te zien is.
- Er is een impuls aan de saamhorigheid gegeven, die nog lang merkbaar zal zijn.
- De bereidheid om samen dingen aan te pakken is vergroot.
- De belangstelling voor dit project uit binnen- en buitenland was enorm (IBA Parkstad, Democratic Challenge, Neulandgewinner - organisatie uit Oost Duitsland, Vereniging Kleinen Kernen Limburg, L1 radio, Anna Swagermans van Stipo, Sander van der Ham stadpsycholoog...)

KHOR II: Bouwen aan de toekomst van de gemeenschap

KHOR II is een project waarin theater en architectuur als bouwstenen kunnen dienen voor een zelfredzame, toekomstbestendige en democratische gemeenschap.

In samenwerking met verschillende partners heeft kunstenaarscollectief TAAT (link) een Do-It-Together-theaterinstallatie ontworpen en gerealiseerd in de vorm van een paviljoen. Dit paviljoen wordt gebruikt als instrument om een bijdrage te leveren aan de sociaal-maatschappelijke, economische,

culturele en democratische kwaliteit.

Om dit te bewerkstelligen is het KHOR II-concept opgedeeld in een drietal "aktes":

→ Akte Bouw

Het gezamenlijk bouwen van het theater in één dag om zo een tijdelijk nieuw centrum van de gemeenschap te realiseren. Dit gecreëerde centrum is het podium voor de daaropvolgende akten.

→ Akte Speel

Het spelen van het theaterstuk door verschillende groepen inwoners in

verschillende samenstellingen rondom thema's die de samenleving raken.

Iedere deelnemer ontvangt een script op grond waarvan hij of zij door het theaterstuk worden gevoerd

→ Akte Deel

Alle deelnemers aan akte deel delen hun ervaringen met elkaar en bespreken mogelijke suggesties, ideeën en oplossingen over onderwerpen die leven in de gemeenschap onder leiding van een moderator van TAAT. Lees hier taat-projects.com/webdoc-khor2/ meer over KHOR II in Rimburg.

Op verzoek van de Regio Venlo hebben een tiental inwoners uit diverse dorpen en wijken die deel uitmaken van de gemeenten van de regio, in juni 2014 een ronde tafel gesprek georganiseerd om door te denken over de betekenis van de term vitale gemeenschappen. Dit gesprek is samengevat in 7 statements, die de kern van vitale gemeenschappen raken. We vatten ze hier kort samen en verwijzen verder naar de betreffende publicatie.

Pamflet 7 7 succesfactoren voor vitale gemeenschappen Regio Venlo

- 1 **Toekomstgericht denken.** Niet te veel stilstaan bij problemen en vraagstukken van vandaag, maar werken vanuit een visie op de toekomst. Hoe willen we dat ons dorp of onze wijk er over 10 jaar uitziet? De droom over de eigen toekomst leidt tot een visie en tot plannen.
- 2 **Betekenisvolle initiatieven nemen.** De initiatieven die wij als inwoners nemen toetsen wij steeds aan de betekenis die zij hebben voor de verdere ontwikkeling van onze lokale gemeenschappen. Leiden onze initiatieven tot een versterking van de leefbaarheid in ons dorp of in onze wijk? Maken wij als inwoners met onze initiatieven optimaal gebruik van onze talenten?
- 3 **Belang van samenwerking.** Vitale gemeenschappen bestaan bij de gratie van samenwerking van onderop. Samenwerking is voor ons een manier om de kwaliteiten in onszelf naar boven te halen en met elkaar te verbinden. Daardoor ontstaan nieuwe ideeën, op een hoger niveau dan waarop we gewend zijn te denken en te doen. Samenwerking leidt tot nieuwe inzichten.
- 4 **Eigenaarschap.** Bij alle ontwikkelingen die op ons afkomen, stellen wij ons steeds de vraag: "Wie is de eigenaar van dit onderwerp of van deze ontwikkeling?" Deze vraag helpt ons om een onderscheid te maken tussen 'wat van ons is' en 'wat van de gemeente of van een maatschappelijke organisatie is'. We hebben ontdekt dat steeds meer onderwerpen en ontwikkelingen thuis horen in onze eigen leefwereld en dat wij het initiatief moeten nemen en vasthouden op de meest uiteenlopende terreinen. Wonen, leefbaarheid, welzijn, zorg, voorzieningen, inrichting van de omgeving, opvoeden en opgroeien van kinderen, verenigingen, ondernemen: allemaal onderwerpen waarvan het eigenaarschap grotendeels of geheel bij onszelf ligt.
- 5 **Waarden.** De waarden die richtinggevend zijn voor ons denken en handelen, verschillen van die van de

overheid. Voor de overheid zijn vrijheid en gelijkheid belangrijke uitgangspunten voor beleid. Deze overheidswaarden geven ons de ruimte om lokale waarden als solidariteit, wijsheid, rechtvaardigheid, gematigdheid en moed verder te ontwikkelen. In onze opvatting is de mens een sociaal wezen: wat iemand goed of slecht doet, is automatisch ook goed of slecht voor de groep. Goed voor jezelf zorgen omvat meteen de ethische verantwoordelijkheid voor een vormgeving van het eigen leven op een manier die aansluit bij het belang van de gemeenschap.

- 6 **Heelheid.** Verschillen tussen mensen zijn voor ons inspiratiebron om te werken aan de samenhang van onze lokale gemeenschap. Wij erkennen dat mensen verschillende capaciteiten hebben en ook verschillen qua inkomen, gezondheid, opleiding, bezit. Wij willen echter geen onderscheid maken tussen mensen die voor zichzelf kunnen zorgen en anderen die hulp nodig hebben van de overheid. Als lokale gemeenschap willen wij voorkomen dat mensen in een toenemende afhankelijkheid terechtkomen van externe partijen (overheid, maatschappelijke organisaties) en daarmee uit het zicht van de lokale gemeenschap verdwijnen. Uitwisseling tussen mensen met verschillende capaciteiten en kwaliteiten brengt ons dicht bij de essentie van vitale gemeenschappen.

- 7 **Identiteit.** Wij stellen ons allemaal de vraag: "Wat heb ik echt nodig om een goed leven te kunnen uitbouwen?" Onze eigen identiteit wordt zowel bepaald door wat we zelf van het leven maken als ook door onze omgeving en de groepen waar we deel van uitmaken. Vandaar dat we veel belang hechten aan de ontwikkeling van de kwaliteiten van onze dorpsgemeenschap of wijk waar we een onderdeel van zijn. Samen werken aan een sterke uitbouw van de kwaliteiten van onze lokale gemeenschappen biedt het meeste perspectief op een evenwichtige ontwikkeling van onze eigen persoonlijke identiteit en die van onze mede-inwoners.

4. Kernendemocratie en dorps- en wijkraden

Een bijzondere variant van het samenspel tussen gemeente en gemeenschap, zoals omschreven in de vorige paragraaf, is de vraag hoe een gemeente zich wil verhouden tot haar dorpen en wijken. Die vraag komt bijvoorbeeld op in herindelingsstrategieën. Gemeenten zoeken

naar manieren om – ondanks die herindelings – de verbinding met de kernen te behouden en zelfs te verbeteren. Dorps- en wijkbewoners stellen in een proces van schaalvergroting vaak de vraag of en hoe hun dorp de eigen identiteit blijft behouden. Daarbij is het begrip kernendemocratie in opkomst. Daarin zijn ten minste twee eigenschappen te zien: het gaat om invloed en zeggenschap

van inwoners, ondernemers en organisaties op hun kern. En het leidt tot een andere rol voor gemeenteraad, college van B&W en ambtelijk apparaat (zie <https://herindeling.nl/kernendemocratie/>). Het al of niet instellen van dorps- of wijkraden is één van de middelen die een rol kunnen spelen in de relatie tussen de gemeente en haar kernen.

Bewoners

Maak je eigen visie. Dorps- of wijkbewoners die waarde hechten aan de kwaliteit van hun leefomgeving, moeten zich ook aangesproken voelen om samen te werken aan een eigen toekomstvisie. Het maakt niet uit wie het initiatief neemt, maar ga met elkaar in gesprek over wat jullie als bewoners belangrijk vinden voor de toekomst van je dorp of wijk. De gemeente (via bijvoorbeeld het welzijnswerk) of een Vereniging van Kleine Kernen kan je daarbij ondersteunen.

Geniet van het proces. Het samen maken van een dorps- of wijkvisie kan een geweldig positief effect hebben op de sfeer. Investeer erin dat iedereen de kans krijgt om mee te doen. En bouw in je traject in dat Sinterklaas niet bestaat. Anders gezegd: ga reëel om met verwachtingen, leg niet alles bij de gemeente maar kijk vooral ook naar wat je samen/zelf kunt doen.

Bewonersbelangenorganisatie: Nederland kent meer dan 1500 dorpsraden of dorpsbelangenorganisaties. Een dorpsbelangenorganisatie kan een belangrijke rol vervullen in het bundelen van de kracht van het dorp, zowel naar bewonersinitiatieven als naar de overheid. Er bestaan vele manieren om dat te doen. Haal kennis op bij de Landelijke Vereniging van Kleine Kernen of bij jouw eigen provinciale Vereniging van Kleine Kernen.

Welke functie(s) vul je in als bewonersbelangenorganisatie? De Universiteit van Utrecht deed in opdracht van de Landelijke Vereniging Kleine Kernen onderzoek naar de veranderende rol van bewonersbelangenorganisaties. Daarbij is onderscheid gemaakt in 4 functies: de representatieve -, de adviserende -, de activerende - en de verbindende functie. De eerste 2 zijn vooral gericht op communicatie tussen het dorp/de wijk en de gemeente, de laatste 2 meer op het activeren van het dorp/de wijk. (Zie artikel Lauren Antonides in hoofdstuk 4)

Waar toe ben ik op aarde? Die vraag moet een dorpsbelangenorganisatie zich periodiek stellen. Ook al ben je erkend of ingesteld door de gemeente, je kunt alleen functioneren als je geregeld peilt of er nog voldoende draagvlak in het dorp of de wijk is. Als die bron opdroogt, is je legitimatie weg.

Experimenten: Op meerdere plekken wordt door bewoners geëxperimenteerd met andere mogelijkheden om het dorp/de wijk te organiseren. In dit magazine staan voorbeelden van Ysselsteyn en Elden.

Gemeente

Neerijnen, Geldermalsen, Lingewaal die per 1-1-2019 samengaan in de gemeente West Betuwe, zijn op zoek naar een goede verhouding tussen de fusie-gemeente en haar kernen. Dat komt terug in hun herindelingsadvies: "De nieuwe gemeente is groots in kleinschaligheid, organiseert haar dienstverlening dichtbij mensen en krijgt eind 2018 een bidbook waarin van iedere kern beschreven staat Wat gaat er goed, Wat kan beter, Wat kan het dorp zelf - eventueel met wat facilitaire steun van de gemeente - en Wat gaat de gemeente doen" (zie artikel Harry de Vries verderop in dit magazine).

Kernendemocratie in opkomst. Naast de fusiegemeente West Betuwe zien we "experimenten" met kernendemocratie bij de gemeente Altena, Gemeente Drechterland en wordt de term gehanteerd in het debat over samengaan van de gemeenten Land van Cuijk.

Zelfsturing. De gemeente Peel en Maas hield in april 2017 een symposium over 15 jaar gemeenschaps-ontwikkeling en zelfsturing (Zie publicatie "Zelfsturing 3.0", gemeente Peel en Maas maart 2017).

Dorps- en wijkraden. In veel dorpen en wijken organiseren bewoners zich door een dorps- of wijkraad in te richten. Soms gebeurt dat ook op instigatie van de gemeente. Soms is de positie van de dorpsbelangenorganisatie of wijkraad formeel geregeld, bijvoorbeeld in een convenant, waarin regels worden afgesproken over het samenspel. Soms zijn daar ook budgetten aan verbonden waar de bewonersbelangenorganisatie vrij over kan beschikken (vaak gebonden aan regels). Ook al kan een bewonersbelangenorganisatie legitimatie ontlenen aan een convenant of andere vorm van afspraken met de gemeente, de belangrijkste legitimatiebron blijft dat zij een krachtige verbinding weet te leggen met dorp of wijk.

(Veranderende) functies van dorps- wijkraad. De rol die de dorps/wijk raad vervult, kan heel verschillend zijn. In het onderzoek dat de Landelijke Vereniging Kleine Kernen samen met de Universiteit Utrecht uitvoert (zie hoofdstuk 4) wordt onderscheid gemaakt in 4 functies: de representatieve -, de adviserende -, de activerende - en de verbindende functie. De eerste 2 zijn vooral gericht op communicatie tussen het dorp/de wijk en de gemeente, de laatste 2 meer op het activeren van het dorp/de wijk.

Experimenten: Op meerdere plekken wordt vanuit gemeenten geëxperimenteerd met andere mogelijkheden om het dorp/de wijk te organiseren. In dit magazine staan voorbeelden van Maastricht en de Coöperatieve wijkraad Groningen

Harry de Vries,
burgemeester
van gemeente
Neerijnen

Inwoners in de wijken en dorpen Burgers zie je bij de Fastfood

In politiek–bestuurlijke kringen is er een modewoord “burgerparticipatie”. Te pas en te onpas wordt het woord gehanteerd en struikelen politici van alle kleuren en richtingen erover om toch maar duidelijk te maken dat “hun politieke richting” dit hoog in het vaandel heeft staan.

“**D**e burger moet erbij betrokken worden” waarom en hoe, daarover zijn we het vaak grondig oneens. Van referenda over tal van aangelegenheden tot hoorzittingen over actuele politieke thema’s, dorps- en wijkraden, noem het allemaal maar op.

Waar al die, overigens goedbedoelde, loftuitingen op het thema “burgerparticipatie” niet of nauwelijks toe geleid hebben is een groter vertrouwen van “die burger” – ik spreek liever over inwoner – in de huidige democratische vormen.

Misschien kan onderstaande beschrijving van de kleine, mooie gemeente Neerijnen ons denken iets verder helpen. Ik pretender niet dat wij het 100 % goed doen, maar ik constateer wel dat er “stap voor stap” een beweging op gang aan het komen is waarin een stukje vertrouwen van inwoners, verenigingen etc. in een aantal (boven)lokale ontwikkelingen aan het toenemen is. Maar zoals bij alles...vertrouwen gaat te paard en komt echt te voet, stap voor stap.

In Neerijnen (12.500 inwoners/10 dorpen) speelt sinds medio 2015 het thema van een op handen zijnde bestuurlijke schaalvergroting. Tegen de achtergrond van tal van maatschappelijke ontwikkelingen, waaronder decentralisatie van rijkstaken en de komende omgevingswet, heeft de Provincie Gelderland een rapport opgesteld over “sterk bestuur” en dat heeft geleid tot “vrijages” tussen Geldermalsen, Lingewaal en Neerijnen. Alle drie gelegen in het westelijk deel van de Betuwe. De raad van Neerijnen vindt eind 2015 dat er een soort onderzoek gedaan moet worden naar de beleving door de inwoners van hun eigen samenleving. Dat gebeurt uiteindelijk niet door een gerenomeerd bureau, maar de nieuwe waarnemend burgemeester (ik dus) krijgt van de gemeenteraad de opdracht dit te organiseren. Bij mijn persoonlijke introductie in Neerijnen ben ik alle 10 kernen van de gemeente afgegaan en naast de bezoeken aan scholen, verenigingen, bedrijven heb ik een soort keukentafelgesprek gehouden met a- select uitgenodigde inwoners. Dat leverde een boeiende kennismaking op, waarbij een senior van 82 met een dorpsgenoot van 17 aan tafel zat en beiden hun belevenissen met mij deelden.

In het voorjaar 2016 zijn we (een klein team van ambtenaren en ikzelf, ondersteund door Guido Enthoven) begonnen met de organisatie van een drietal burger (sorry toen hield ik ook nog van dat woord) avonden waarop inwoners van 3-4 kernen waren uitgenodigd voor een sessie over “wat gaat er (niet) goed”, “wat kan beter” en wat vindt u/jij belangrijk in aanloop naar de fusie met Geldermalsen en Lingewaal. Per avond werden 250 mensen, weer a- select, uitgenodigd en ik had op me genomen om de mensen die niet reageerden persoonlijk te bellen. Dat heb ik geweten...Het waren rijke avonden en mooie contacten,

waarop raadsleden mochten luisteren, politieke standpunten niet aan de orde waren en als grote gemene deler ook duidelijk werd: mensen houden van hun dorp (met alle beperkingen die bijvoorbeeld het leven zonder winkels etc. oplevert), *de gemeenten vinden ze volstrekt niet belangrijk, als zij maar doet waar ze voor op aarde is en het dorp moet versterkt worden*. De avonden eindigden met een zgn. NeerijnenTop op een mooie zaterdag in juni 2016. Tegen alle verwachtingen van “ons” (organisatoren) in kwamen daar nauwelijks mensen op af, het was immers niet in hun dorp!

Met het oog op de komende fusie hebben we (3 burgemeesters/ ambtelijke top) alle nu 26 kernen van onze nieuwe gemeente bezocht en ook dat waren mooie avonden, omdat ze bevestigden wat uit het Neerijnen traject ook al naar voren gekomen was: het dorp is het belangrijkste en de rest, die nieuwe grote gemeente (50.000 inwoners) dat is bestuurlijk gedoe! Zorg er nu maar voor dat de dienstverlening optimaal is en geef leefbaarheid en veerkracht aan de dorpen dat is de opdracht die inwoners aan bestuurders en gemeenteraden hebben meegegeven. Het heeft geleid tot een herindelingsadvies met de volgende kenmerken:

1. De nieuwe gemeente is groots in kleinschaligheid;
2. De nieuwe gemeente organiseert haar dienstverlening dichtbij mensen, dus geen 10, 20 of 30 kilometer naar een gemeentehuis, maar in het dorps huis dat dus nog meer echt het huis van de dorpsgemeenschap wordt. De vraag of je nog een gemeentehuis moet willen anno 2018 is dus heel actueel;
3. De nieuwe gemeente krijgt eind 2018 een bidbook (je weet wel, zo’n aanbiedingsverhaal als je een belangrijk evenement wil organiseren), waarin van iedere kern beschreven staat Wat gaat er goed, Wat kan beter, Wat kan het dorp zelf – eventueel met wat facilitaire steun van de gemeente – en Wat gaat de gemeente doen

Dit traject loopt nu en het mooie is van de afgelopen weken dat inwoners vol trots of met bedekte schaamte, aan de inwoners van andere dorpen, de mooie plussen en minnen laten zien van hun dorp (of stadje...we hebben er 2). De dorpsdemocratie vaart er wel bij. Mensen nemen initiatieven, leefbaarheid wordt tastbaar in projecten, alleen bestuurders voorop en in hun kielzog de gemeenteraden en ambtenaren moeten in het nieuwe perspectief hun plaats zien. Of dat gaat lukken is voor mij de grote uitdaging van de komende 14 maanden!

In de relatie tussen de gemeente en haar dorpen/buurtten speelt vaak de wens van bewoners om de eigen identiteit van een dorp of buurt in stand te houden. Korrie Melis werkt vanuit de Hogeschool Arnhem Nijmegen aan de vraag hoe het DNA van een dorp/buurt inzichtelijk gemaakt kan worden. In onderstaand artikel geeft zij beknopt inzicht in haar benadering.

Het DNA van een dorp of buurt

Door Korrie Melis Onderzoeker Kenniscentrum Publieke Zaak Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Waarom zijn bewoners actief voor hun dorp of buurt? Er zijn natuurlijk verschillende redenen, maar één van de redenen is ze dat zich verbonden voelen met de plek waar ze wonen. In de term leefbaarheid, die veel gebruikt wordt, komt deze verbondenheid ook tot uiting. Want bij leefbaarheid van een dorp gaat het om de relatie tussen een bewoner en het dorp. Het dorp is daarbij een fysieke en sociale ruimte waarin dorpsbewoners wonen, werken, recreëren et cetera. Maar hoe kan je, als dorpsbewoner, of als beleidsmedewerker, of als onderzoeker, omgaan of werken met die verbondenheid en de leefbaarheid?

Het leefbaar houden van dorpen is één van de doelstellingen van het Interreg KRAKE- DNA van het dorp project. Dit project is een samenwerking tussen dorpsbewoners uit zes dorpen en de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen en Hochschule Rhein-Waal. De basisgedachte van het project is dat de identiteit(en), ofwel het DNA van een dorp, bepalend zijn voor hoe bewoners zelf het dorp leefbaar houden. Samen wordt gewerkt aan het inzichtelijk maken van het DNA. Om het DNA te ontrafelen gebruiken we

het Amerikaanse Community Capitals Framework (CCF) (Flora, Flora, 2004). De gedachte achter dit holistische model is dat elke gemeenschap middelen heeft om te gebruiken, in te zetten en te investeren in de gemeenschap. Als daar iets mee gedaan wordt, wordt er gesproken van capitals. In onderstaand kader worden de zeven *capitals* kort omschreven.

Natural → De natuurlijke kenmerken van een dorp en haar omgeving.

Built → De gebouwen en infrastructuur

Financial → De financiële middelen

Cultural → De manier waarop een dorp functioneert; de gedeelde normen, waarden en (ongeschreven) regels.

Human → De kennis en kunde van de bewoners van een dorp

Social → De sociale structuur en de netwerken van een dorp

Political → Toegang tot mensen met (in-) formele macht en invloed, bv gemeente.

Door met bewoners bovenstaande inzichtelijk te maken, wordt de kennis over het eigen dorp versterkt. Want doordat alle *capitals* aan bod komen, wordt duidelijk waar sterkten en uitdagingen zitten. Om een voorbeeld te geven. In één van de dorpen blijkt een goed georganiseerd verenigingsleven te zijn. Er zijn veel activiteiten en actieve vrijwilligers. Maar de uitwisseling tussen deze verenigingen blijkt minimaal, terwijl er veel van elkaar te leren valt. Dat wordt nu een actiepoint. Op deze manier ontstaan acties vanuit het ontrafelen van het DNA.

De identiteit(en) van een dorp zijn zo leidend voor het in stand houden van de leefbaarheid van een dorp. Een benadering die direct aansluit op bewoners en waarin bewoners zich herkennen. Het is immers hun eigen DNA van het dorp. Aansluiten op dorpsidentiteiten is daarbij noodzakelijk om samen met bewoners leefbaarheid in stand te houden. Voor meer informatie: Korrie Melis, projectleider KRAKE DNA van het dorp (Korrie.melis@han.nl)

Experiment Groningen De Coöperatieve Wijkraad

In Groningen experimenteert men met de verbinding tussen gemeenschapsdemocratie en representatieve democratie. In de Coöperatieve Wijkraad, naar Engels voorbeeld van de Cooperative Council, zitten zowel gemeenteraadsleden (6) als gelote wijkbewoners (11) met gelijkwaardige invloed en zeggenschap. De wijkraad gaat beslissen over onderwerpen die in de Oosterparkwijk in Groningen spelen zoals de parken,

veilige straten en zorgen voor elkaar. Ze gaan dit niet alleen doen. Naast de wijkraad komt er een wijkpanel waarin 400 bewoners zitten die eveneens worden geloot en die gevraagd kunnen worden om mee te denken met de wijkraad. Ook gaat de wijkraad er voor zorgen dat alle bewoners uit de wijk mee kunnen praten. Wil je weten hoe het raadsvoorstel voor dit en andere experimenten rondom vernieuwing van de lokale democratie eruit zag? Neem gerust contact op met wiekepaulusma@yahoo.com.

Martijn Arts
Voorzitter
Dorpsforum
Ysselsteyn

Experiment Ysselsteyn

Pionieren in dorpsdemocratie

Aanpakken en ontdekken

Ysselsteyn, een dorp met 2.200 inwoners en bijna 100 jaar oud. Een dorp ook waar mensen graag de handen uit de mouwen steken om iets voor elkaar te krijgen. Een houding waarvoor de basis werd gelegd werd door de eerste peelbewoners die Ysselsteyn stichtten en die nog altijd voelbaar is. Liefkozend noemen wij dit ook wel 'onze pioniersmentaliteit' om hiermee maar uit te drukken dat we van aanpakken en buiten de gebaande paden denken niet vies zijn.

Maatschappelijke transitie jaagt nieuwe bestuursvorm aan

Enkele tientallen jaren was Ysselsteyn gezegend met een kleine groep vrijwilligers die zich betrokken inzette voor het dorp. Zij vormden de dorpsraad bestaand uit zo'n 4 à 6 personen. Een dorpsraad met daarin leden die soms ook tientallen jaren lid of zelfs voorzitter waren. Met informele lijnen naar vele inwoners, verenigingen, de gemeente Venray etc. Dit functioneerde prima, maar het model van een kleine groep die voor het dorp beslist wat goed is werd ingehaald door de tijd. Anno 2017 hebben mensen veel meer een mening, gevoed door vele informatiekanalen die voorheen nog niet bestonden. Dat is de drijver achter de verandering die in 2014 in Ysselsteyn gestalte kreeg in de vorm van het dorpsforum. Een groep betrokken bewoners vond het tijd voor een nieuwe, meer democratische vorm van dorpsbestuur. Waarin de bevolking beter wordt afgespiegeld, meer open dialoog plaats vindt, waar iedereen aan deel kan nemen. De dorpsraad omarmde dit beeld en zette de ontwikkeling mee in om het systeem te veranderen. Te beginnen met een 'droomsessie' waar genodigden en alle dorpsbewoners aan deel mochten nemen. Deze dag kende een rijke opbrengst variërend van onder-

werpen waarvoor aandacht moest komen tot nieuwe bestuursmodellen waaronder dat van het 'dorpsforum'.

Iedereen kan meedoen

En zo werd in februari 2015 het dorpsforum opgericht. Een vergadering van maximaal 60 inwoners van Ysselsteyn die samen de Stichting Dorpsraad Ysselsteyn vormen. Een beeldvormend, en besluitvormend orgaan. Maar vooral een plek om als dorp te komen tot een gedragen beeld ten aanzien van zaken die het dorp aan gaan. Gepaard met volop dialoog, in een open setting en met vernieuwende vergadervormen (van 'over de streep' tot workshops en zelfevaluaties). Geflankeerd door werkgroepen die bestaan uit leden uit het forum en of daarbuiten, en geflankeerd door 'de dorpsraad' die met 4 tot leden het dagelijks bestuur vormt en het DorpsOntwikkelingsPlan (DOP) en jaarplan uitvoert, in samenwerking met de werkgroepen. Deze beleidsstukken worden in het forum bediscussieerd en vastgesteld en geven de kaders van de dorpsraad aan. De kaders voor de werkgroepen worden vastgelegd in werkbrieven die zij met de dorpsraad afstemmen. Alle stukken zijn openbaar en de werkgroepen klankborden met regelmaat met het dorpsforum.

Democratische waarden

Op deze wijze is geborgd dat iedere inwoner uit het dorp ook daadwerkelijk mee kan doen. De een omdat deze zich meerjarig wil committeren aan bijvoorbeeld het vormgeven van maatschappelijke ondersteuning in Ysselsteyn (werkgroep MOY) of maandelijks tijd wil investeren in het Dagelijks Bestuur van de stichting (de dorpsraad), terwijl een ander meer projectmatig mee wil doen bij bijvoorbeeld de totstandkoming van het DOP (een proces van enkele maanden, eens per 5 jaar).

Weer een ander door in het forum mee te doen aan de dialoog (4 x per jaar) zonder in een werkgroep zitting te nemen, of door deze bijeenkomsten voor te bereiden en voor te zitten (het presidium). En er bestaat ook nog de mogelijkheid om als ad hoc lid deel te nemen op een forumbijeenkomst. Heel fijn als dat ene onderwerp op de agenda staat waar je echt iets van wilt kunnen vinden... Daarmee hebben we mijns inziens de belangrijkste democratische waarde in beeld: maximale openheid en laagdrempelige deelname mogelijkheden. Met een verschil ten opzichte van gemeenten waar toch vaak gestuurd wordt op meerjarige verbintenissen en/of flinke portefeuilles. Wij kiezen voor een model met voor ieder wat wils.

Allround sleutelfiguren

De andere belangrijkste waarden zijn respect en vertrouwen. Want zonder vertrouwen werkt geen enkel bestuursmodel goed en zonder respect loopt iedere dialoog stuk. Dit zijn overigens waarden die in het heetste van de strijd wel op de proef gesteld kunnen worden, maar die juist daardoor ook kunnen groeien en sterker worden. Dit vraagt om sleutelfiguren die inlevingsvermogen combineren met incasseringsvermogen, communicatieve vaardigheid en een

rechte rug. Maar ook om 'voelsprietten' waarmee niet uitgesproken vragen, twijfels of onderbelichte kanten van een verhaal op tafel worden gebracht. Bovenal misschien wel met een pioniersgeest die geniet van het verdwalen en de weg weer terugvinden.

Gemeente speelt ook een rol

De gemeente kan dit proces faciliteren door ruimte te bieden voor andere vormen van dorpsdemocratie. Niet te sturen op wat 'de inwoners' allemaal moeten doen voor de gemeente, maar hen te stimuleren zelf in beweging te komen als zij iets willen bereiken. Dit proces en de oogst daarvan serieus te nemen en zo nu en dan te faciliteren met middelen om iets terug te doen voor de gemeenschap die zich samen sterk maakt. Want als een democratisch model zoals een dorpsforum gaat lopen levert dit een enorme waarde op. Ook voor de gemeente. Niet alleen omdat wij zien dat er al met al nu zo'n 80 a 100 bewoners actief zijn in het dorp. Dat is een flinke economische waarde die de gemeente niet zou kunnen investeren. Maar ook doordat de doelmatigheid van al deze inzet, en daarmee van de gemeentelijke investeringen, veel hoger wordt. Want discussies worden vooraf gevoerd en iedereen kan en mag meedoen.

**Karin
Weusten, Stra-
tegisch adviseur
bij Gemeente
Maastricht**

Experiment Maastricht Van Buurtplatforms naar Buurtnetwerken

In 2015 heeft een werkgroep van de bestaande buurtplatforms zelf een visie geschreven over hun toekomstige rol en taken als buurtnetwerk. Een ambitieuze visie, geïnspireerd door Peel en Maas, gericht op zelfsturing. Buurtnetwerken willen de spil worden van de buurt, waarin de vitale gemeenschap en het hierbij passend eigenaarschap van de bewoners centraal staat. In grote lijnen betekent dit dat zij samen met de buurt een toekomstvisie willen maken op zowel sociaal als fysiek gebied, waarbij ze ook kijken wat de buurt op eigen kracht kan realiseren. Het streven is om zoveel mogelijk buurtbewoners te bereiken. Met deze kanteling willen zij een gelijkwaardige partner worden van de gemeente, andere professionele partners. Van reactief naar proactief. De buurtplatforms hebben de gemeente gevraagd om – zonder over te nemen – de ontwikkeling van de buurtnetwerken te faciliteren en hiervoor ook opbouwwerk in te zetten.

Eind 2015 heeft het college en de gemeenteraad de visie van buurtnetwerken omarmd. Dit heeft geleid tot het opheffen van de oude manier van buurtgericht werken, de invoering van nieuwe werkwijzen gericht op zelfsturing en een leertraject met het opbouwwerk. Het subsidiebeleid is gewijzigd en samen met de buurtplatforms is een programma opgesteld om het veranderproces te faciliteren.

Het veranderproces

In april 2016 is het veranderproces gestart met een informatie- en inspiratiebijeenkomst voor alle buurtplatforms. Al snel werd duidelijk dat het tijd en energie kost om het nieuwe concept van buurtnetwerken te doorgronden. De werkgroep-leden hadden uiteraard een grote voorsprong. Voor de anderen een hele ontdekkingsreis om te ontdekken wat het voor hen betekende en of ze ook deze slag wilden maken. En niet alleen voor de buurtbewoners, ook voor de procescoördinatoren zelfsturing, opbouwwerkers en andere professionals in de buurten een grote verandering

die niet altijd vanzelf gaat. Eigenaarschap van bewoners is in theorie logisch, in de praktijk een grote zoektocht naar nieuwe verhoudingen.

Na 4 workshops en vele individuele gesprekken hebben eind 2016 24 van de bestaande 34 buurtplatforms besloten de stap te zetten naar buurtnetwerken, 2 buurtplatforms zijn gestopt, in een 3-tal buurten zijn de oude buurtplatforms met andere leden later aangesloten en in enkele buurten zijn nieuwe bewonersgroepen die interesse hebben in het buurtnetwerk-concept. Ieder buurtnetwerk in oprichting doorloopt op zijn eigen manier het veranderproces.

Op verzoek van de werkgroep faciliteert de gemeente het transitieproces met procescoördinatoren zelfsturing, het opbouwwerk en themagerichte workshops (bijv. Maastricht in cijfers, hoe maak je een buurtplan, vinden en verbinden, hoe vind je geld?) De Buurtplatforms worden nu versterkt via scholing (bijv. hoe haal je de wens van de wijk op).

Een belangrijke vraag die we aan de Democratic Challenge hebben gesteld, is hoe je als gemeente het proces van buurtnetwerken kunt ondersteunen zonder dat het een vanuit de overheid gestuurd proces wordt. En hoe maken we dit concept meer bekend onder alle inwoners zonder uit te stralen dat dit concept door de gemeente is bedacht? Een echt antwoord hebben we (nog) niet gekregen In de praktijk blijkt het iedere keer weer dat het gesprek aangaan met (actieve) bewoners, kansen zien en storytelling wel werkt. Maar het is een proces dat ook tijd nodig heeft.

5. Bewonersinitiatieven en democratie

Hoe bewonersinitiatieven zich organiseren en hoe ze dat democratisch doen, is in de eerste plaats iets van die bewoners zelf. Het is wel van belang dat bewoners zich

realiseren dat elk initiatief dat verder gaat dan een privaat belang en raakt aan de belangen van (delen van) de gemeenschap, al snel te maken krijgt met vraagstukken als: hoe betrekken we degenen die belang hebben, hoe nemen we besluiten etc. En daarmee is er dus sprake van zoiets als

democratie en democratische waarden, ook al gebruiken bewoners die termen niet direct. Voor een succesvol initiatief is van belang dat je je realiseert dat "democratie" een bepaalde rol speelt en dat je daar ook mee aan de slag gaat. Daarbij valt er veel te leren van elkaar.

Bewoners

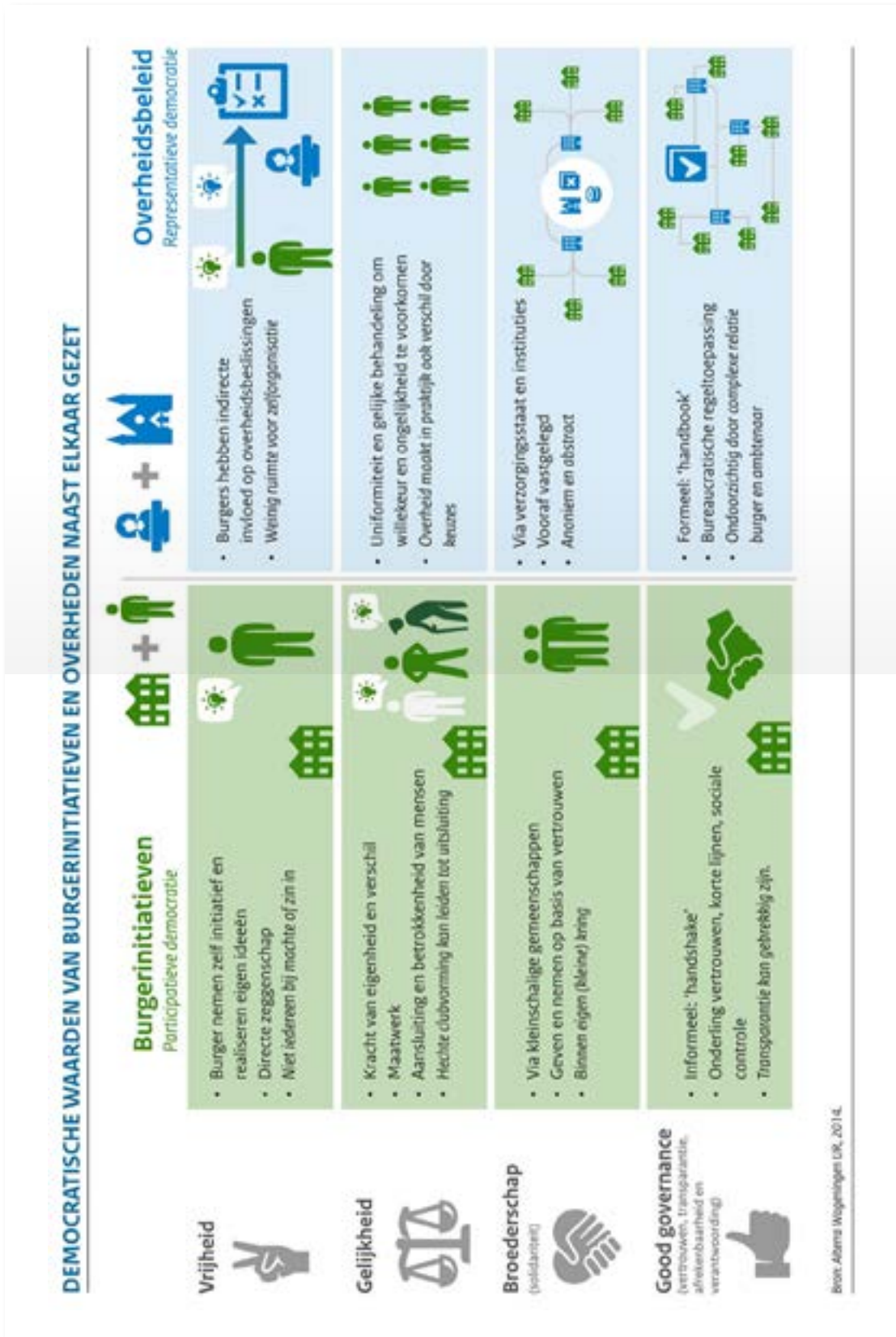
- 1 **Zonder democratie gaat het niet.** Bij elk initiatief dat je als inwoners onderneemt, moeten besluiten genomen worden. Dat zullen besluiten zijn die je gezamenlijk moet nemen en dat betekent dat er dus sprake is van democratie.
- 2 **Verantwoord (democratisch) handelen moet je zelf organiseren.** Daarbij gaat het bijvoorbeeld om: Voor-én tegenspraak organiseren (open staan voor tegenspraak), Openheid (geen deelnemers uitsluiten en de discussie in openheid voeren) en Verbinden: (belangen verenigen en op een goede manier omgaan met minderheden/meerderheden).
- 3 **Inclusiviteit: bepaal vooraf wie belang kunnen hebben bij jullie initiatief.** Waar je als bewonersinitiatief namens anderen, bijv. de buurt, het dorp, handelt, moet je dat organiseren. Hoe zorg je er voor dat iedereen die met jouw initiatief geraakt wordt, mee kan praten? Daarbij werkt het niet altijd goed om iedereen vanaf het begin actief te betrekken bij het initiatief. De start kan prima met een kleine groep mensen. Maar op het goede moment moet de verbinding met alle betrokkenen wel gelegd worden.
- 4 **Zeggenschap.** Wil je vooruit komen met jouw initiatief, dan moeten er besluiten genomen worden. Stel samen de vraag wie die besluiten kan nemen en maak daar goede en heldere afspraken over.
- 5 **Ruzie maken.** Een bewonersinitiatief tot een succes maken en in stand houden is geen sprookje. Zoveel mensen, zoveel meningen geldt ook hier. Dat is juist mooi. Uitwisseling tussen mensen met verschillende capaciteiten en kwaliteiten maakt vitale gemeenschappen. Daar hoort ook bij dat je om kunt gaan met meningsverschillen. Denk van tevoren na hoe je met spanningen om kunt gaan. Een mooi voorbeeld is het bijzonder statuut van De Vrije Uitloop Breda waar vooraf bepaald is hoe met zeggenschap, en conflictbehandeling wordt omgegaan (zie beneden).
- 6 **Verantwoording.** Als je start met een bewonersinitiatief zijn daar anderen bij betrokken, zowel degenen die het initiatief mee opzetten als degenen die er op de een of andere wijze door geraakt worden. Dat betekent dat je op de een of andere manier verantwoording wil of moet afleggen naar alle betrokkenen. Zoek samen naar vormen van verantwoording die passen bij de aard van het initiatief.
Als je subsidie krijgt van de gemeente, komt ook daar verantwoording aan te pas. In het Manifest "Verantwoording afleggen, hoe doe je dat als burgerinitiatief?" staan 10 tips hoe je met publieke verantwoording om kunt gaan (zie beneden).
- 7 **Het gaat veel over communicatie.** Goede communicatie speelt in alle bewonersinitiatieven een belangrijke rol. Om iedereen betrokken te houden is het de kunst om de juiste mensen op het juiste moment goed te informeren. Sociale media en andere digitale hulpmiddelen kunnen daarbij helpen, maar alles draait om een actieve houding vanuit de organisatie van een bewonersinitiatief.

Gemeente

- 1 **Seeing like a State.** De overheid kijkt van nature door de eigen bril (seeing like a state) naar bewonersinitiatieven. Dat is begrijpelijk maar je ziet daardoor veel niet. Zet ook eens de andere bril op (seeing like a citizen). Dat leidt tot verrassende inzichten (veel meer initiatieven dan je dacht) en tot beter begrip voor de eigen kracht van bewonersinitiatieven.
- 2 **Democratische waarden** Bewonersinitiatieven vinden democratische waarden wel degelijk belangrijk, maar hanteren hun eigen taal en vormen daarvoor. Zij hebben het niet over 'inclusie' maar spreken in termen als: 'iedereen moet mee kunnen doen'. Spreek bewonersinitiatieven aan in hun eigen taal.
- 3 **Checklist? Liever niet.** Het is verleidelijk om een checklist voor bewonersinitiatieven te ontwikkelen waarbij je kunt afvinken: heeft iedereen inspraak, is er transparantie, et cetera. Op die manier leg je de democratische prestatie van initiatieven langs de overheidsmeetlat. Het is juist interessant om te zien hoe bewonersinitiatieven zelf vormgeven aan het concept van 'democratie'. Dan blijkt vaak dat bewoners daar op hun eigen manier buitengewoon verantwoord mee om gaan. Zie artikel Irini Salverda in hoofdstuk 4.
- 4 **Publieke verantwoording.** Bewonersinitiatieven die een vorm van financiële ondersteuning van de gemeente krijgen, zullen daar verantwoording over af moeten leggen. Hoe kan dat proces van verantwoording afleggen op een voor gemeente en gemeenschap werkbaar manier ingevuld worden? In dialoog met een bewonersinitiatief kan gevraagd worden: hoe wilt u publiek duidelijk maken wat de waarde van uw werk is? In het Manifest "Verantwoording afleggen, hoe doe je dat als burgerinitiatief?" staan 10 tips hoe je met publieke verantwoording om kunt gaan (zie beneden). Voorbeeld: de gemeente de Marne bedacht een alternatieve manier voor het afleggen van verantwoording door bewonersinitiatieven. In plaats van het invullen van allerlei formulieren, wordt een keer per jaar een bijeenkomst belegd van bewonersinitiatieven die financiële steun van de gemeente ontvingen. Zij vertellen daar wat zij ondernomen hebben. Zo leggen zij niet alleen (echte publieke) verantwoording af, maar inspireren elkaar ook nog eens. Zo wordt verantwoording afleggen een instrument om bewonersinitiatieven verder te helpen. Het levert energie op in plaats van dat het energie kost.

In "De staat van het Bestuur 2016" (Ministerie van BZK, februari 2017) wordt ingegaan op burgerinitiatieven en democratische waarden. Daar wordt gesteld "Burgerinitiatieven nemen op directe wijze deel aan het realiseren van publieke doelen en laten dit niet over aan gekozen vertegenwoordigers. Daardoor zijn ze te duiden als een uitingsvorm van directe of participatieve democratie. In de zoektocht naar de nieuwe relatie tussen overheid en burger stellen overheden regelmatig de vraag

in welke mate burgerinitiatieven democratisch zijn en in ons representatieve democratische bestel passen. Burgerinitiatieven geven net als overheden inhoud aan democratische waarden en verwezenlijken een maatschappelijk belang, maar dan op een andere manier. Die manieren kunnen elkaar aanvullen en elkaars tekortkomingen deels wegnemen." Bron: Staat van het Bestuur 2016, pagina 114

De Vrije Uitloop (Breda), een sociale coöperatie van "scharrelondernemers", heeft de principes waarop zij zich organiseert, neergelegd in een Bijzonder Statuut. Daarin worden democratische waarden vastgelegd zoals "zeggenschap", "toegankelijkheid en openbaarheid" en "Klacht en Conflictbemiddeling".

De Vrije Uitloop is een Sociale Coöperatie waar mensen in onderlinge gelijkwaardigheid samenwerken om hun eigen talenten te ontwikkelen. De Vrije Uitloop biedt scharrelondernemers de rust om los te komen van de stress en het vertouwen om ondernemerschap naar eigen vermogen te ontwikkelen. Scharrelondernemers hebben de wens om zoveel mogelijk van hun uitkering zelf te verdienen.

Scharrelondernemers zijn mensen die in beweging zijn maar het collectief nodig hebben voor ondersteuning, ritmie, richting en doel van handelen. Scharrelondernemers hebben:

- een levens- en/of werktempo dat niet in de pas loopt met het tempo van de reguliere samenleving;
- de wens om zelfstandig inkomen te verwerven;
- de creativiteit om kansen te zien en te ontwikkelen;
- de daadkracht die past bij ondernemerschap.

Lidmaatschap kan tijdelijk of permanent zijn.

Sociaal Maatschappelijk Doel

In De Vrije Uitloop werken we aan sociaal en financieel rendement voor de leden en de samenleving als geheel.

Als scharrelondernemer werk je aan het verbeteren van jouw persoonlijke situatie door inkomen te verwerven uit zelfstandige arbeid en door samen te werken met andere scharrelondernemers.

Samen werken we aan sociaal en financieel rendement voor de samenleving door mensen in kwetsbare situaties productien en diensten te bieden waar zij anders geen toegang toe hebben.

Onze hoedster bewaakt het sociaal maatschappelijk doel en wordt daarom voor 10 jaar benoemd.

Krissche succes partners van De Vrije Uitloop kunnen Sociaal Aandehouder worden. Zij ondersteunen De Vrije Uitloop actief om onze doelstellingen te realiseren. Daarvoor wordt met Sociaal Aandehouder(s) een "levende samenwerking" aangegaan.

Zeggenschap

In De Vrije Uitloop gaat het om solidariteit en coöperatief handelen. Je kunt op verschillende manieren met ons meedelen en meespreken.

Als scharrelondernemer heb je samen met de andere leden zeggenschap via de Algemene Ledenvergadering. Je bent scharrelondernemer als je actief bijdraagt aan het collectief, gemiddeld €100,- per maand verdient en een plan hebt waarmee je jouw ondernemerschap verder kunt ontwikkelen. Je hebt max. 9 maanden de tijd om scharrelondernemer te worden.

Als je geen uitkering (meer) hebt (zpter of niet-uitkeringgerechtigde) kun je als aangeslotene lid zijn van De Vrije Uitloop. Vrijwilligers zijn bijzonder aangesloten. Aangeslotenen hebben op verschillende onderwerpen medezeggenschap.

Toegankelijkheid en Openbaarheid

De Vrije Uitloop is een open organisatie.

Scharrelondernemers hebben een persoonlijke thermometer die voor alle leden zichtbaar is. Elk jaar maken we ons sociaal maatschappelijk verslag openbaar. We organiseren bijeenkomsten voor geïnteresseerden en iedereen mag, met bronvermelding, onze kennis en ervaringen delen.

Klacht- en Conflictbemiddeling

Klachten en conflicten waar we onderling niet uitkomen lossen we op via een vertrouwenspersoon. Als een conflict zo niet is op te lossen, kunnen we terecht bij een geschillencommissie. Elke partij bij het conflict kiest een commissielid en die kiezen samen een derde commissielid (in geval van twee conflictpartijen). De commissie geeft een bindend advies.

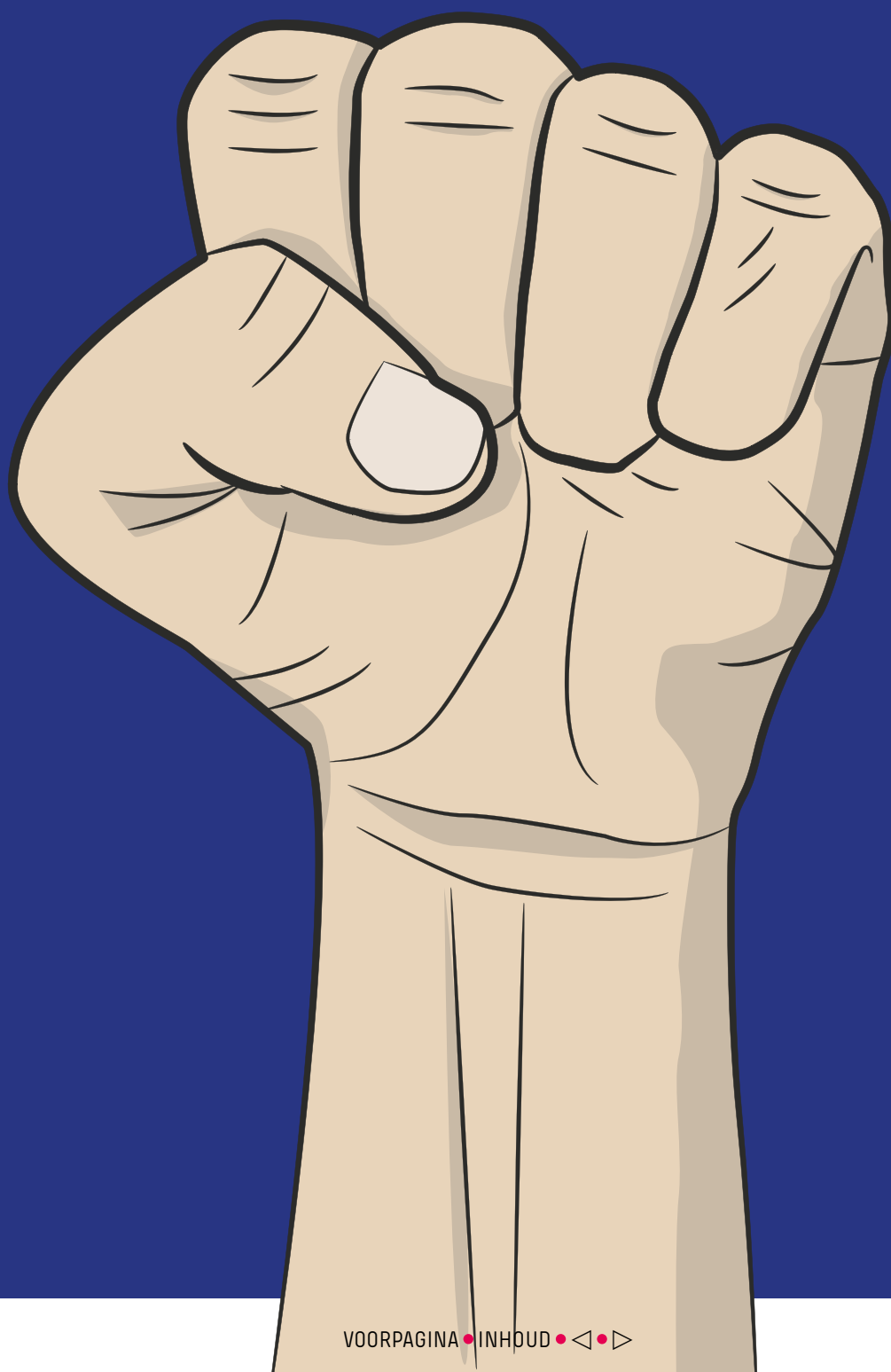
Continuïteit

Bij beëindiging van de naam aan De Vrije Uitloop zal het saldo in de thermometer worden verveerd volgens een vereffeningsmodel dat we als scharrelondernemers in de Algemene Ledenvergadering samen hebben vastgesteld.

Sociale Coöperatie De Vrije Uitloop U.A.: coöperatie van scharrelondernemers
www.devrijeuitloop.nl

Depothoudende notaris: Mr. F.G. Heeres, Noorderhaven 62, 8861 AP Harlingen

Als uitvloeisel van een door welzijnsstichting Synthese in 2016 georganiseerde dialoogbijeenkomst over publieke verantwoording is een Manifest opgesteld. De opstellers willen daarmee stimuleren dat nagedacht wordt over 'publieke verantwoording' om daarmee burgers, burgerinitiatieven en systeemactoren praktisch te helpen om nieuwe ruimtes en relaties vorm te geven.

**mani-
fest**

*Wim Gort, Maria van Lieshout,
Klasien Horstman, Geert Schmitz,
Ben van Essen*

Verantwoording afleggen en democratie *Een tweeluik voor burgers en bestuurders*

Burgerinitiatieven ontwikkelen nieuwe praktijken op het terrein van zorg, wonen, groen, vervoer, etc. en creëren daarbij nieuwe gedeelde ruimtes. In die ruimtes hebben ze te maken met verschillende relaties. Een van die relaties is dat burgerinitiatieven in een democratische cultuur verantwoording moeten of willen afleggen. Over publieke verantwoording is echter veel discussie: veel evaluatietechnieken zijn sterk financieel-administratief en losgezongen van de alledaagse realiteit en meetinstrumenten kunnen zo meer wantrouwen dan vertrouwen creëren. Burgerinitiatieven ervaren publieke verantwoording vaak als een lastige opgave. Enkele voorbeelden:

- Een wethouder stelt dat een burgerinitiatief minstens 250 mensen aan een zorgplaats moet helpen, de gezondheidsinspectie die bij een dorpsdagvoorziening op de stoep staat om te kijken hoe protocollen werken, een gemeenteraad die bepaalt welke diensten wel en niet door burgers 'gechallenged' moeten worden.
- Bestuurslid: "de gemeente begrijpt maar niet dat wij vrijwilligers zijn, die niet alle energie in formulieren willen stoppen."

In 'de leefwereld' delen burgerinitiatieven hun initiatief met burgers die wel en niet betrokken zijn. *Onderlinge verantwoording* van een burgerinitiatief kan bijdragen aan de inbedding ervan in een gemeenschap en voorkomt dat een burgerinitiatief wordt losgezongen van een gemeenschap en een erg particulier karakter krijgt. Burgerinitiatieven hebben echter ook te maken met 'het systeem', zoals lokale of provinciale overheden (bijvoorbeeld rond subsidies en vergunningen) en met inspecties (over kwaliteit, veiligheid). In deze relaties is publieke verantwoording vaak al geïnstitutionaliseerd en sterk gebureaucratiseerd. Het karakter van deze publieke verantwoording kan echter een groot stempel drukken op een burgerinitiatief, kan het maken en breken. Het manifest "Verantwoording afleggen" bevat 10 vragen voor bestuurders en 10 voor burgerinitiatieven. Bijvoorbeeld:

- Burgerinitiatief: aan welke andere burgers wil je verantwoording afleggen?
- Gemeente: waarom is publieke verantwoording nodig?

De vragen kunnen helpen om administratieve en bureaucratistische routines in publieke verantwoording te doorbreken en nodigen uit tot creativiteit als het gaat om de vraag hoe burgerinitiatieven hun doelen en waarden kunnen uitdrukken naar de lokale gemeenschap en naar bestuurders. Het Manifest is opgenomen in de bijlage. U wordt uitgenodigd daarop te reageren via info@synthese.nl.

Bewoners als Bestuurders

Met de Leerkring dorps- wijkdemocratie hebben we een bezoek gebracht aan Elden, Arnhem. De gemeente Arnhem is gestart met het programma "Van wijken weten", waarbij de verantwoordelijkheid voor de verdeling van de (gemeentelijke) budgetten in een wijk bij de bewoners gelegd wordt. Elden is een van de pilots. Met een denktank onderzoekt de Dorpsraad Elden of het concept Bewoners als Bestuurders van Petra van Houdt op maat gemaakt kan worden voor de wijk/het dorp Elden. Dit idee doet mee als experiment aan de Democratic Challenge. Het concept "Bewoners als bestuurders" van Petra van Houdt/Openbaar Beleven is gebaseerd op het idee om het individu in de maatschappij weer eigenaarschapsgevoel te geven. Simpel gezegd; als iemand met zijn auto tegen een paaltje aan rijdt, hoe zorg je dan dat hij niet alleen de schade aan de auto erg vindt maar ook de schade aan onze paal? Het concept is dat alle stemgerechtigden per half jaar via hun BSN nummer een aantal punten krijgen. Deze punten kunnen op verschillende schaalniveaus ingezet worden. Van heel groot: bijvoorbeeld "zorg" tot aan heel klein: extra personeel in het verpleeghuis in je dorp of stad. Als je je punten niet inzet dan komen deze na afloop van het halfjaar in de "alge-

mene pot" terecht. Deze algemene punten worden door een klein bestuur verdeeld naar hun inzicht. De bewoners bepalen dus samen hoeveel zeggenschap/ bestuursrecht de overheid nog heeft. Mensen kunnen niet meer boos zijn op de overheid; dan heb ik mijn punten niet goed besteed... Als bijvoorbeeld de bestrating in je straat vervangen moet worden dan heb je je burens nodig om daar samen punten op in te zetten en zo krijg je een groepsbelang; samen sterk! Projecten waar geen behoefte aan is zullen onvoldoende punten krijgen en dus niet meer uitgevoerd worden. Een hele directe vorm van democratie!

Met deze vorm kan ook goed gedrag beloond worden. Bijvoorbeeld als je vrijwilligerswerk doet met een maatschappelijk belang dan krijg je 10 punten extra. Als je je goed gedraagt kun je meer zeggenschap verdienen! Door de kracht van de massa ontstaat een zelfregulerend systeem.

"Bewoners als bestuurders" is een concept en geen werkbaar plan. Wil je meer weten? Neem dan contact op met Petra van Houdt via petra@openbaarbeleven.nl. (Petra heeft haar concept uitgewerkt in een stripverhaal, zie daarvoor democraticchallenge.nl/wp-content/uploads/2017/07/1.-Bewoners-als-Bestuurders.pdf)

Democratie in dienst van de zingeving

Met georganiseerd leven (organisaties, instituten, overheid en bedrijven) heeft ons heel ver gebracht maar heeft ook, vanuit alle goede bedoelingen, een aanslag gepleegd op de zingeving van mensen. Door steeds maar vanuit inhoud en logica het georganiseerde leven verder te ontwikkelen hebben we een bijna zielloos systeem gecreëerd. Mensen voelen zich hier niet meer thuis. Er bestaat in mijn opvatting een Aristoteliaans midden tussen het teveel en het te weinig. Aan de ene zijde het georganiseerde leven en aan de andere zijde het individuele leven. Daartussen, in het midden, de zingeving.

Democratie staat wat mij betreft in dienst van die zingeving, dus in dienst van het midden. Maar ook hier heeft het georganiseerde leven vergaande invloed gekregen op de realiteit van onze democratie. We hebben de democratie gevat in procedures, afgeschermdes organisaties en turflijstjes. Nogmaals, vaak vanuit goede bedoelingen, overal ligt een logisch inhoudelijk argument ten grondslag. Ondertussen voelen velen ook aan dat het om een of andere reden niet langer goed werkt. Ik ben op zoek naar de wetmatigheden achter deze ontwikkelingen. Waarom werkt het niet meer?

Stel je voor, op tafel ligt een muntstuk. Je ziet alleen de bovenkant, deze kant is het georganiseerde leven, het collectieve, het geheel. Heel lang was dit ook prima want het accent binnen het bewustzijn van mensen lag ook op het gezamenlijke. Kerken, verenigingen, politieke partijen, grote bedrijven, allemaal georganiseerd leven.

Maar langzaam ontwikkelde ons bewustzijn het accent naar de onderkant van de munt. Eerst even een beetje gluren in de jaren 60 en we hebben de munt langzaam op zijn kant gezet. Nu doet ook vooral het individuele leven mee. Ons bewustzijn heeft haar accent van het gezamenlijke naar het individuele verlegt.

Sommigen zeggen nu eigenlijk: leg het

Jaap Koen Beima, Initiatiefnemer Democratische Vernieuwing, Dorpswark Friesland

muntje maar weer plat neer maar dan nu met de individuele kant naar boven. Dan komen er ideeën zoals "loslaten" en "zelfsturende teams". Je ziet sommige bestuurders onterecht jubelen om ieder burgerinitiatief dat voorbij komt.

De verenigingen, politieke partijen en eigenlijk ook alle andere organisaties worstelen met het binden van het individu aan het georganiseerde leven. Hier zie je ook de worsteling van lokale overheid en bewoners. De problemen binnen de EU, de opkomst van ZZP'ers, de achteruitgang van ledenaantallen, de stagnatie van ledengroei bij de nieuwe generatie coöperaties, het zijn allemaal gevolgen van de verbinding tussen het geheel en het deel, de organisatie en het individu. We proberen nu óf het georganiseerde leven te ontwikkelen óf we ontwikkelen het individuele leven. Hierdoor is een grote polarisatie ontstaan en werkelijk alles aan beide kanten hebben we helemaal zelf gemaakt. Ook de overheid, de waterschappen, verenigingen enz. waren ooit een burgerinitiatief. Dus we hoeven niet naar buiten te kijken, de oorzaak ligt in onszelf.

Stel je nu weer het muntje op zijn kant voor, beide kanten zijn zichtbaar. Ze horen ook bij elkaar als twee kanten van dezelfde medaille. Beide kanten zijn aan

elkaar verbonden door het midden, de zingeving, onze democratie. Het midden van een munt is de rand. Deze rand kent soms geweldige spreuken: *God zij met ons* of *Standing on the shoulders of giants* (VK). Wat is nu die nieuwe spreuk op de rand? Wat maakt het eens en voor altijd mogelijk de beide uitersten aan elkaar te verbinden? Spinoza: *Het doel van de staat is de vrijheid* of Bijma: *We hebben geen probleem, we zijn het probleem.* ;)

Onze democratische rechtstaat heeft echt nieuwe ideeën nodig die het mogelijk maakt weer zingeving en geluk te ervaren als gevolg van een democratisch proces. Zoals vrijheid, gelijkheid en broederschap de idealen waren achter de Franse revolutie, zijn we op zoek naar een nieuwe impuls, een echte vernieuwing (en niet alleen in NL!), welke nieuwe idealen vatten deze impuls samen? Als we ze te pakken hebben werken ze in op zowel het georganiseerde- als individuele leven. Zet een munt op 'n kant en laat hem draaien, dan zie je de rand doorschijnen op beide kanten, het wordt een geheel. Zo zou onze democratie eruit kunnen zien, dynamisch, verbindend en in dienst van de zingeving.

Bijlage
1

Overzicht experimenten eerste ronde (voorjaar 2016)

Buurtkiep

Den Bosch

Hans brengt actieve inwoners bij elkaar in een wijknetwerk (Asset Based community development). Hans gaat aan de slag om een bijeenkomst te organiseren n.a.v. debat over wijkbudgetten.

Van wijken Weten

Elden (Arnhem)

In programma Van wijken weten is Elden gekoppeld met De Laar (stadswijk, heel andere wijk).

Dezelfde pilot, ieder eigen route.

Dorpsraad is algemeen bestuur van Dorpsvereniging Elden. Hebben al als doel om zelf te bepalen. Twee info avonden over van wijken weten, een voor inwoners een voor organisaties. Denktank 7 mensen zijn in gesprek

Omgevingsvisie Winterswijk

Winterswijk

Opstellen Omgevingsvisie voor buitengebied in nauwe samenspraak met 8 buurtraden. BOB model (Beeldvormend, Oordeelvormend, Besluitvormend) Tips voor collega's. Als je met een visie aan de gang gaat, maak een Plan van Aanpak inclusief organisatie van burgerparticipatie.

Jaap Koen Bijma

Friesland

Veel activiteiten: Op dit moment worden er "momenten gecreëerd", een beweging op gang om initiatieven te laten ontstaan (met name ambtelijk). Thorbecke academie gaat helpen met onderzoek in de Friese dorpen. Samen met Sudwest Fryslan bezig om een experiment met nieuwe spelregels. Experiment in Sudwest Fryslan rondom omgevingswet op basis van loting. De financiering is rond om een 2 x G500 te organiseren wellicht rondom omgevingswet (3) Gesprekken met dorpen over e-democracy.

Experimenten tweede ronde (zomer 2016)

Ecodorp Boekel

Boekel

Cirkel van 10 innovatieve, CO2-negatieve, energie-neutrale woningen ontwerpen voor besluitvorming gebruik van Holarchie

KHOR II

Algemeen

KHOR II is een Do-It-Together (DIT)-theaterinstallatie in de vorm van een groot bouwpakket. Dit bouwpakket verschijnt als uit het niets op het centrale plein van een stad, wijk of dorp. KHOR II bestaat uit een PROLOOG, drie akten (BOUW, SPEEL en DEEL) en een EPILOOG.

Van buurtplatform naar buurtnetwerk

Maastricht

Eind 2015 heeft een werkgroep van de bestaande buurtplatforms zelf een visie geschreven over hun toekomstige rol en taken als buurtnetwerken. De buurtplatforms hebben de gemeente gevraagd om – zonder over te nemen – de ontwikkeling van de buurtnetwerken te faciliteren en hiervoor ook opbouwwerk in te zetten.

Werken met Pleinen

Algemeen

Pleinen zijn goed ontworpen bijeenkomsten waarin het goede gesprek plaats vindt tussen die partijen, gemeente, regionale partners en burgers die samen een maatschappelijk of ruimtelijk vraagstuk willen oplossen of verder helpen. (Deep Democracy)

Planontwikkeling in De Greiden

Heerenveen

Werken aan een democratische ontwikkeling via een concreet plan voor spelen/bewegen/recreëren in de Greiden.

Huiskamergesprekken en burgertop

in Leiden

Leiden

100 huiskamergesprekken, 100 ambassadeurs,

Methodiek ontwikkelen om thema's te verzamelen en te bundelen. Burgertop op 14 januari waar alle ca. 750 deelnemers aan de huiskamergesprekken meedoen

Create your own SPACE-S

Eindhoven

Bij de nieuwbouwwijk SPACE-S, zijn alle beslissingen over samenleven, publieke ruimte, architectuur, budgetverdeling, beheervraagstukken, etc. gemaakt door de toekomstige inwoners, i.o.m. de woningbouwcorporatie en gemeente. Voor de volgende woonfase zijn de inwoners op zoek naar het verder doorzetten van deze gedachte naar een aangepaste werkvorm. (Guido Enthoven is ingehuurd)

Nieuwe Dorpsdemocratie Neerijnen

Neerijnen

Ontwikkeling dorpsdemocratie in de 10 kernen van Neerijnen. In iedere kern komt een dorpsraad met eigen mandaat, beslissingsbevoegdheid en een breed draagvlak onder de inwoners.

Mooi, Mooier Middelland

Rotterdam

In Mooi, mooier Middelland bepalen inwoners van Middelland hoe de wijk zich ontwikkelt. Ze hebben de zeggenschap over een gemeentelijk programma opgeëist. De burgemeester heeft namens het stadsbestuur een samenwerking voorgesteld die hij co-creatie heeft genoemd. De inwoners hebben hierin de leidende rol.

Bijlage
2

Manifest verantwoording afleggen, hoe doe je dat als burgerinitiatief?

LUIK 1 ONDERLINGE VERANTWOORDING

Vragen voor burgerinitiatieven

1. Is verantwoording van een burgerinitiatief ten opzichte van andere burgers nodig? Aan welke andere burgers wil je verantwoording afleggen? Hoe bepaal je dat? Waarom leg je verantwoording af (omdat zij geraakt worden?), waartoe (om wat te bewerkstelligen?) en waarover (ideaal, doel, uitvoering, geld, in/uitsluiten, etc.)?
2. Welke vormen zijn er zo al voor een burgerinitiatief om zichzelf in relaties met de bredere gemeenschap te verantwoorden? Hoe moet dat (juridische eisen van vereniging, stichting, coöperatie, etc.)? Hoe kan dat en hoe frequent (het jaarverslag, bijeenkomen, ervaringen/informatie delen via diverse media, unieke creatieve experimenten)?
3. Hoe wordt recht gedaan aan diversiteit in een burgerinitiatief en in de relatie met de bredere gemeenschap? Wordt diversiteit erkend (hoog en laag opgeleid, gevestigden en buitenstaanders, politiek rechts en links, idealistisch en pragmatisch)? Hoe wordt diversiteit vruchtbaar gemaakt? Indien diversiteit leidt tot fricties, welke repertoires zijn er dan om daarmee om te gaan (ontspannen, bespreken, etiquette, eten)?
4. Hoe wordt het karakter van de leefwereld behouden in onderlinge verantwoording (niet formaliseren, juridiseren, verambtelijken, professionaliseren, etc., belang van laagdrempeligheid, sfeer)?
5. Hoe worden normen voor succes bepaald? Hoe kunnen ze schuiven? Hoe wordt omgegaan met ervaringen van 'tegenvallers', met teleurstellingen, met conflicten. Hoe verhouden idealen en pragmatiek zich tot elkaar? Hoe kunnen realisme en complexiteit zichtbaar gemaakt worden? Hoe is de balans tussen proces en resultaat?
6. Mag een initiatief ook stoppen? Zich verbinden met of opgaan in andere initiatieven? Of splitsen? Hoe ziet de balans tussen duurzaamheid en korte termijn doelen eruit?
7. Hoe wordt voorkomen dat een burgerinitiatief immobiel wordt? Dat er vastgeroeste en onwrikbare patronen, vocabulaires, posities ontstaan? Hoeveel ruimte is er voor nieuwe mensen om betrokken te raken en voor nieuwe ideeën, werkwijzen?
8. Hoe wordt er geleerd in een burgerinitiatief, waarover, en hoe worden lessen gedeeld en/of vastgelegd met de bredere gemeenschap en niet-betrokken burgers?
9. Hoe wordt er omgegaan met relaties met de systeemwereld? Hoe is de balans tussen onderlinge relaties en relaties met de systeemactoren? Moet je je zoveel mogelijk aanpassen aan de systeemwereld, of moet je proberen om die juist te veranderen om meer een leefwereld-perspectief te ontwikkelen?
10. Binnen het samenspel tussen burgerinitiatieven en systeemwereld worden twee talen gesproken: burgers taal en overheidstaal. Hoe voorkomen we dat we langs elkaar heen praten?

LUIK 2 PUBLIEKE VERANTWOORDING

Vragen voor bestuurders

1. Waarom is publieke verantwoording nodig? Bespreking van deze vraag geeft publieke instellingen inzicht in de organisatie van vertrouwen/wantrouwen en de (on)redelijkheid ervan.
2. Doen standaard verantwoordingstechnieken (standaard formulier, jaarverslag, financieel verslag) wel recht aan een burgerinitiatief? In dialoog met een burgerinitiatief kan gevraagd worden: 'hoe wilt u publiek duidelijk maken wat de waarde van uw werk is?' (site visits, websites, schriftelijke producten, aantallen, foto's, blogs, dagboeken, kunstwerken, film, etc.). Hoe ziet de balans tussen verschillende methodieken en talen er uit?
3. Waarom en wanneer standaardiseert u verantwoordingsformats? Mogen verschillende burgerinitiatieven zich ook op verschillende manieren verantwoorden? Niet 'one size fits all', maar leren van variatie en verschillen.
4. Gaat de verantwoordingsvraag alleen over 'succes' of geeft u ruimte aan burgerinitiatieven om inzicht te geven in de realiteit van complexe processen, in successen en tegenslagen, in onzekerheden, veranderingen en dynamiek? Geeft u ruimte in verantwoording om te laten zien dat doelen en werkwijzen van een burgerinitiatief kunnen schuiven?
5. Wat moet er eigenlijk verantwoord worden? Wees creatief in bepaling van normen voor 'succes' of voor 'wat werkt'. Er is enerzijds soms meer succes dan mensen denken, maar dat is moeilijk zichtbaar te maken of te verwoorden. Welke taal gebruikt u voor 'goed werk'? Hoe voorkomt u dat initiatieven anderzijds niet vanwege de PR, status subsidiegever meer 'succes' tonen dan daadwerkelijk beleefd wordt?
6. Welke frequentie(s) hanteert u in de verantwoording van burgerinitiatieven? Hoe zinnig zijn die? Welke balans tussen duurzaamheid en experiment zoekt u? Tussen leren van continuïteit (steeds dezelfde informatie aanleveren over de jaren heen) en leren van incidentele ervaringen (specifieke eenmalige vorm van verslaglegging).
7. Het is belangrijk dat burgerinitiatieven niet meer tijd en energie kwijt zijn met verwoorden dan met de kernactiviteiten. Hoe voorkomt u dat u overvraagt? Wat is een redelijke (niet te korte) termijn en omvang voor verantwoording en kunnen deze verschillen voor verschillende burgerinitiatieven?
8. Vaak worden statische indicatoren gebruikt in verantwoording. Het is belangrijk dat verantwoordingstijlen ook ruimte bieden om recht te doen aan voortschrijdend inzicht over alles. Hoe kan de ontwikkeling van meer open en dynamische indicatoren in samenspraak met burgerinitiatieven vruchtbaar zijn?
9. Het is belangrijk om democratisering van burgerinitiatieven te bevorderen. Hoe kunt u eraan bijdragen dat verantwoordingstijlen ruimte bieden aan verschillende perspectieven en ervaringen van activiteiten en eventueel aan meningsverschillen in een initiatief?
10. Het is voor de relatie tussen burgerinitiatieven en bestuurders vruchtbaar dat bestuurders, ambtenaren, burgerinitiatieven op gezette tijden samen bespreken hoe het gaat met de publieke verantwoording van burgerinitiatieven. Wanneer is het leuk, zinvol, leerzaam, frustrerend? Spreken we daarbij voldoende elkaars taal?

De leerkring dorps- en wijkdemocratie

In 2016/2017 is de DC-leerkring vier keer bij elkaar gekomen om onderling te sparren over de kennisvragen van dorps- en wijkdemocratie. Ambtenaren, gemeenteraadsleden, bestuurders en vooral veel inwoners van experimenten hebben gesproken en gediscussieerd over Dorps- en Wijk-democratie. Een korte impressie van de vier bijeenkomsten dorps- & wijkdemocratie:

's-Hertogenbosch

In de hoofdstad van Brabant hebben we een waardevolle eerste bijeenkomst gehad van de leerkring. Van Heerenveen tot Maastricht, verspreid van over het hele land kwamen de mensen tezamen in het stadhuis aan de Markt om er te praten over gemeenschapsdemocratie. Hans Migchielsen van de gemeente 's-Hertogenbosch start de bijeenkomst met een presentatie over de nieuwe subsidieregeling 'Leefbaarheid in wijken, buurten en dorpen'. Hans Kessens en Martien van Ee gaven een presentatie over hun website 'Buurtkiep', een voorbeeld waarbij er aan de kant van de bewoner wordt geëxperimenteerd met de veranderende bewonersrol. Hierin wordt gezocht naar een zo breed mogelijke inspraak van bewoners. Middels de inzet van de website wordt getracht niet alleen de 'usual suspects' aan het woord te laten, maar ook de stem van bewoners die normaal gesproken niet op de voorgrond treden. In subgroepen werd gesproken over positieve en negatieve ervaringen van bewoners en ambtenaren bij bewonersinitiatieven. De bijeenkomst werd afgesloten met gesprekken onder leiding van Rinske van Noortwijk (Greenwish) en Jurgen van der Heiden (AT Osbourne) over hoe we democratische waarden kunnen verwoorden.

Elden (Arnhem)

In het dorp Elden, gemeente Arnhem, was een drukbezochte 2e bijeenkomst. Ernie Hoffmeister gaf uitleg over de nieuwe aanpak in de gemeente Arnhem, Van Wijken Weten genaamd, waarbij men de verantwoordelijkheid voor het verdelen van middelen bij de wijk wil leggen. Een van de plekken waar men daarmee wil experimenteren is het dorp Elden. Lianne Vellema (voorzitter dorpsraad) licht toe hoe de dorpsraad in Elden een Denktank ingesteld heeft om te verkennen hoe de lokale gemeenschap betrokken kan worden. Een van de mogelijkheden om dat te doen is het puntensysteem zoals Petra van Houdt dat ontwikkeld heeft. Zij is lid van de Denktank en heeft een eerste experiment in Elden begeleid. De methodiek die Petra ontwikkeld heeft komt verderop in dit magazine in de vorm van een stripverhaal aan de orde.

Ysselsteyn (L)

De derde bijeenkomst vond plaats in het Noord-Limburgse Ysselsteyn, gemeente Venray. Martijn Arts heeft daar enthousiast verteld hoe ze in het dorp de dorpsraad hebben omgevormd tot een Dorpsforum waarin ruimte is voor iedereen om op verschillende manieren mee te doen (zie bijdrage van Martijn verderop in dit magazine). Verder heeft John Timmermans, gemeenteraadslid in de gemeente Peel en Maas, het een en ander uitgelegd over hoe de dorpsraad in Beringe is opgegaan in dorpscoöperatie Steingood, een bewonersinitiatief onder meer gericht op het zelf realiseren en exploiteren van maatschappelijk vastgoed waaronder het gemeenschapshuis, de kerk en de sportaccommodaties.

Neerijnen

Op bezoek in het mooiste gemeentehuis van Gelderland te Neerijnen is er een (voorlopig) eind gekomen aan de leerkring dorps- en wijkdemocratie. Harry de Vries, burgemeester van Neerijnen, gaf een toelichting op de wijze waarop Neerijnen bewoners betrokken heeft bij de voorbereiding van de fusie met de gemeenten Geldermalsen en Lingewaal tot de gemeente West-Betuwe. Via dorpsgesprekken werden de wensen van bewoners opgehaald. Ambtenaar Dikky de Bijl heeft uitgelegd hoe zij vanuit het gemeentehuis de verbinding maakt met bewonersinitiatieven. Lauren Antonides van de Universiteit Utrecht presenteerde de eerste bevindingen van het onderzoek naar 'dorpsoverlegorganisaties'. Alle drie de inleiders komen in dit magazine nog zelf aan het woord. In de laatste ronde werd met de deelnemers intensief gesproken over hoe vanuit het kennisdossier Dorps- en Wijk-democratie gerapporteerd zou kunnen worden.

Deelnemerslijst dorps en wijk-democratie

Voornaam	Achternaam	Experiment/Rol/Instelling	Gemeente
Rinske van	Noortwijk	Greenwish	
Jurgen van der	Heijden	AT Osborne	
Ben van	Essen	Kennismakelaar (DC)	
Jornt van	Zuylen	Democratic Challenge	
Guido van	Enckevort	Democratic Challenge	
Petra van	Houdt	Bewoners als bestuurders	Elden (Arnhem)
Lianne	Vellema	Bewoners als bestuurders	Elden (Arnhem)
Karin	Weusten	Maastricht	
Rieneke	Soumete	Maastricht	
Koen	Steenbergen	Neerijnen	
Dikky de	Bijl	Neerijnen	
Emilie	Klinkers	Stein	
Joke de	Wit	Lingewaard	
Harry ten	Broeke	Lingewaard	
Marc	Jense	Heerenveen	
Hans	Kessens	BuurtKiep	Den Bosch
Ad	Viems	Ecodorp Boekel	
Simon	Kooistra	Burgertop	Leiden
Lot	Mertens	Mooi Mooier Middelland	Middelland (Rotterdam)
Wim	Schaap	100% Wijdmeren	Wijdmeren
Gert-Jan	Stam	KHORII	
Fulco	Treffers	Space-S	
Joost	Hendriks	Veghel	
Guido	Enthoven	Projectleider Neerijnen	
Jaap Koen	Bijma	Doarpswurk	
Aisha	Ashruf	Daorpswurk	
B.J.	Meijer	Oldenbroek	
A.	Helder	De Wolden - Hoogeveen	
Niesco	Dubbelboer	Maak de Buurt (coördinator)	
Breg	Honemans	KHOR II	
Sophie	Lauwes	Tilburg	
John	Hermans	Wijkraad Brunssum	
Cor	Klein Heerenbrink	Adviseur	
Maurice	Haenen	Meerssen	
Charlotte	Witte	Universiteit Utrecht	
Peter van	Heek	Vereniging Kleine Kernen Gelderland	
Vanessa	Jacobs	Vereniging Kleine Kernen Gelderland	
Janet	Appelhof	Winsum	
Anton	Augustijn	D66 Westerkwartier (Groningen)	
Geert	Panhuyzen		
Henk	Zandvliet	Raadslid De Bilt	
Christian	Roks	Universiteit Utrecht	
Anneke	Brits	Roermond	
Martijn	Arts	Voorzitter Dorpsforum Ysselsteyn	
Frans	Thuis	Voorzitter Wijkraad Heerlen	
Teun van	Gelder	Vereniging Kleine Kernen Limburg	
Jan	Custers	Begeleider Meerssen	
Peter	Prins	Adviesbureau P2	
Mikal	Peters	Maasgouw	
Yvonne	Neven	Trainee Lingewaard	
Bart	Pastoor	Projectleider Democratie VLG	
Brandon	Pouw	Trainee Provincie Zuid-Holland	
Ingeborg van	Meggelen	Leende	
Johan	Berendsen	Oss	
Geert-Jan	van den Brand	Oss	
Lauren	Antonides	Universiteit Utrecht	
Irini	Salverda	Wageningen Universiteit	
Hans	Alberse	Voormalig burgemeester	
Harry de	Vries	Burgemeester	Neerijnen
Petra van het	Erve	Wijk Teams Arnhem	Arnhem

Dankwoord

De volgende personen hebben een zeer gewaardeerde schriftelijke bijdrage geleverd aan dit magazine over dorps- en wijkdemocratie:

Geert Schmitz • Strateeg gemeente Peel en Maas • Wegen naar een vitale democratie
Irini Salverda • Onderzoeker Wageningen Universiteit en Alterra • Democratische waarden in overheids- en burgerspraak
Lauren Antonides • Onderzoeker Universiteit Utrecht • David & Goliath? De vertegenwoordiging van kleine kernen
Karin Weusten • Strategisch adviseur gemeente Maastricht • Van buurtplatforms naar buurtnetwerken
Martijn Arts • Voorzitter Dorpsforum Ysselsteyn • Pionieren in dorpsdemocratie
Harry de Vries • Burgemeester gemeente Neerijnen • Burgers zie je bij de fastfood, inwoners in de wijken en dorpen
Joep Kleinen • Actieve inwoners Rimborg • Hoe krijg ik het dorp aan de praat?
Petra van Houdt • Denktank Elden • Het Puntensysteem
Jaap Koen Bijma • Doarpswurk Friesland • Democratie in dienst van de zingeving

Slotwoord

In dit magazine zijn ontwikkelingen binnen de Dorps- en Wijkdemocratie beschreven. Op basis van de experimenten, de leerkring en de vele contacten wordt zichtbaar wat er ontstaat in het land. Het was voor ons als kennismakelaars een voorrecht om veel inspirerende mensen te mogen ontmoeten. Wij danken iedereen die een bijdrage aan dit magazine heeft geleverd, in de experimenten, in de leerkring, in de workshops, als schrijver of als mee-lezer.

Ben van Essen

(kennismakelaar Dorps- en wijkdemocratie)

&

Guido van Enckevort

*(medewerker Democratic Challenge,
thema Dorps- en wijkdemocratie)*

DEMO
CRATIC
CHAL
LENGE